

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота

на тему:

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ

Студентки 4 курсу, групи ІА-42

Спеціальність 032 Історія та археологія

Маркевич Софія Володимирівна

Керівник:

Марущенко Олександр Володимирович

Кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

_____

_____

Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Становлення особистості Нельсона Мандели	7
1.1. Дитинство та молоді роки: походження, виховання, юридична освіта.....	7
1.2. Політична діяльність.....	12
Розділ 2. Нельсон Мандела — президент Південно-Африканської Республіки (1994-1999 рр.)	27
2.1. Звільнення з в'язниці та повернення до політичного життя.....	27
2.2. Перемога на виборах. Політика національного примирення та реформи	33
Розділ 3. Останні роки життя Нельсона Мандели та його суспільна, інтелектуальна та гуманістична спадщина.....	42
3.1. Діяльність після відставки.....	42
3.2. Вплив на південно-африканській соціум та світову політику	47
Висновки.....	55
Список використаних джерел.....	58
Додатки.....	67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АНК — Африканський Національний Конгрес (політична організація)

ПАС — Південно-Африканський Союз (назва держави з 1910 до 1961 р.)

ПАР — Південно-Африканська Республіка (назва держави з 1961 р.)

МК — Умконто ве Сізве або Спис Нації (озброєне крило АНК)

ААМ — Anti-Apartheid Movement, Рух проти апартеїду (міжнародний рух проти апартеїду)

КОДЕПА — Конвенція за демократичну Південну Африку

ПСІ — Партія свободи Інката

НП — Національна партія (була при владі з 1948 до 1994 р., відповідальна за ведення політики апартеїду)

КПП — Комісія правди та примирення (1995-1998 рр., розслідувала злочини, скоєні під час апартеїду)

ВСТУП

Актуальність курсової роботи. Актуальність теми зумовлена знаковою роллю Нельсона Мандели у боротьбі за права людини та проти расизму, що робить його досвід цінним для розуміння сучасних викликів у цій сфері. Його лідерство у процесі мирного переходу Південної Африки до демократії та філософія примирення надають важливі уроки для вивчення політичних трансформацій та миробудівництва в інших конфліктних регіонах. Крім того, глобальний вплив, як символу свободи, роблять його постать значущою для дослідження лідерства та міжнародних відносин.

Дослідження спадщини Нельсона Мандели дозволяє глибше зрозуміти механізми боротьби з гнобленням, процеси досягнення соціальної справедливості, стратегії успішного політичного лідерства в умовах глибоких суспільних поділів. Його унікальний досвід залишається актуальним для осмислення сучасних проблем нерівності, ксенофобії та пошуку шляхів до порозуміння.

Об'єктом курсової роботи є життя та діяльність Нельсона Мандели.

Предметом бакалаврської роботи є комплексний аналіз життєвого шляху Нельсона Мандели, його політичної боротьби, лідерських якостей та впливу на соціально-політичний розвиток Південної Африки та світу.

Мета курсової полягає у комплексному вивченні та аналізі життєвого шляху, політичної боротьби, лідерських якостей та впливу Нельсона Мандели на соціально-політичний розвиток Південної Африки та світову історію.

Виходячи із означеної мети нами визначено наступні **завдання**:

– систематизувати та проаналізувати ключові етапи життя та діяльності Нельсона Мандели;

- розкрити та дослідити його політичну еволюцію, стратегії боротьби з апартеїдом, роль у переговорах про перехід до демократії, діяльність на посаді президента Південної Африки;

- оцінити довготривалий вплив ідей та спадщини Нельсона Мандели на Південну Африку та світ, його значення як символу боротьби за свободу, права людини та соціальну справедливість.

Хронологічні межі курсової роботи охоплюють весь період життя Нельсона Мандели та його вплив після смерті. Хронологічно нижньою межею дослідження визначено 1918 рік, рік народження Нельсона Мандели. Верхньою межею роботи є сучасність, що дає змогу оцінити безпосередній вплив його спадщини на розвиток Південної Африки та світове співтовариство.

Територіальні межі курсової роботи визначені Південною Африкою, оскільки саме ця країна була головною ареною боротьби та політичної діяльності Нельсона Мандели.

Стан наукової розробки. Одним із ключових джерел є автобіографія самого Нельсона Мандели [14], яка стала фундаментом для подальших досліджень його особистості, ідеології та політичного становлення. Архівні документи, урядові акти [7], виступи Нельсона Мандели [6] і документи ООН [11] дають змогу ґрунтовно реконструювати його зовнішню та внутрішню політичну діяльність. Праці сфокусовані на діяльності Африканського Національного Конгресу (АНК) [32], [42] деталізують діяльність Нельсона Мандели в структурі руху опору.

Серед західних біографів слід виокремити роботи таких дослідників, як А. Семпсон [40], М. Мередіт [35], Е. Бемер [22]. В українській історіографії проблематику висвітлено значно меншою мірою, проте варто зазначити роботу Л. І. Самойлової [42].

Таким чином, наукова розробка теми є достатньо розгалуженою на міжнародному рівні, однак в українському академічному полі вона потребує подальших досліджень.

Методологічну основу курсової роботи складають методологічні принципи і методи наукового дослідження. У роботі використано принципи історизму, науковості, всебічності та об'єктивності. В процесі дослідницької діяльності нами використовувались історичний, логічний, порівняльний, системно-структурний та інші загальнонаукові і спеціальнонаукові методи дослідження.

Науковою новизною наукової роботи є спроба авторки комплексно дослідити і проаналізувати феномен лідерства Нельсона Мандели в контексті боротьби з апартеїдом та процесу національного примирення в Південній Африці.

Апробація результатів дослідження. 27.03.2025 авторка дипломної роботи взяла участь у студентській звітній науковій конференції, підсекція Всесвітня історія. Тема виступу: Історичний портрет Нельсона Мандели. Науковий керівник — кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Марущенко О. В.

Практичне значення курсової роботи полягає в тому, що зібраний, опрацьований і систематизований матеріал може бути використаний при підготовці семінарських занять з історії Африки, при написанні наукових робіт і доповідей на конференціях, при прочитанні лекції, у музейній, архівній, волонтерській роботі.

Структуру курсової роботи обумовлена метою і завданнями та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (76 позицій) і 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить – 72 сторінок, основна частина – 57 сторінки.

РОЗДІЛ 1

Становлення особистості

1.1 Дитинство та молоді роки: походження, виховання, юридична освіта

Країна, в якій народився Нельсон Роліхлахла Мандела, формувалася протягом 300 років, починаючи з середини XVII століття. До цього часу не існувало держави Південна Африка, скоріше, територія на півдні Африканського континенту являла собою широкий спектр королівств, якими правили різні племена, такі як зулуси, коса і свазі, багато з яких походили з великої етнічної групи банту.

Наприкінці XV століття вони вперше зіткнулися з європейцями, коли португальці досягли мису Доброї Надії. Згодом португальці заснували тут пункти постачання, але лише 1652 року, коли голландці заснували Капську колонію, де сьогодні знаходиться Кейптаун, тут була заснована постійна колонія європейських поселенців.

На початку XIX століття голландська колонія була окупована і захоплена Великобританією під час наполеонівських воєн. Британська Капська колонія почала розширюватися у другій половині XIX століття, просуваючи свої кордони на північ і північний схід. Почалися конфлікти між корінним населенням зулусами і бурами, нащадками голландських, німецьких і французьких поселенців, які чинили опір британській колоніальній експансії. Після перемоги у Другій англо-бурській війні 1902 року британці встановили контроль над усім регіоном.

У 1910 році Південно-Африканський Союз був квазінезалежним від Великої Британії, але все ще пов'язаний з нею у багатьох важливих аспектах, зокрема у своїй зовнішній політиці та збереженні британської корони як глави

держави. Це була неспокійна країна від самого свого народження. Переважну більшість населення становили чорношкірі африканці, але правлячим класом була меншість людей, що походили від європейських поселенців. Вони монополізували величезні багатства країни та політичну владу і вже демонстрували тенденції до створення колоніального нижчого класу. У Південній Африці бури почали розвивати власну національну ідентичність, вважаючи себе африканерами і розмовляючи африкаансом, голландсько-західнонімецьким діалектом. Ці африканери були сповнені рішучості втриматися при владі в Південній Африці, незважаючи на те, що вони складають лише близько 20% населення країни. Їхні зусилля, спрямовані на монополізацію політичної влади, багатства і контролю над Південною Африкою, визначили історію країни у XX столітті і життя Нельсона Мандели [16, с. 137].

Роліхлахла Мандела народився в клані Мадіба в Мвезо, Транскей, 18 липня 1918 року. Транскей розташований між річкою Кей і кордоном Наталу, займаючи територію між Драконовими горами на півночі та Індійським океаном на сході. У першій половині XX століття Транскей був одним із найбільших адміністративних утворень Південної Африки, населення якого складалося з понад 3,5 мільйона осіб, здебільшого етнічних коса.

Його батько, Гадла Генрі Мпакан'їсва, був вождем за звичаєвим правом, але його статус залежав від схвалення британської колоніальної влади. Хоч вождь і був впливовою особою, він залишався вірним традиціям та ігнорував британські адміністративні норми, вважав за обов'язок керуватися законами предків, що, зрештою, спричинило конфлікт із місцевими чиновниками та втрату титулу [31, с. 4–7]. Мати, Носекені Фанні, походила з клану мпемву і була третьою дружиною Гадли Генрі Мпакан'їсви. (Додаток А). У суспільстві коса багатоженство було традиційною практикою, а кожна дружина мала окреме господарство. Після того, як чоловік втратив статус вождя, вона переїхала до села Куну, де самотійно виховувала дітей [38, с. 369–388].

Дитинство Роліхлахли Мандели проходило в гармонії з природою та традиційною культурою його народу. Він допомагав випасати худобу, займався полюванням і рибальством, а також опановував мистецтво бою на палицях – важливу навичку для юнаків коса. Виховання дітей базувалося на усному переданні знань: вони навчалися через спостереження за дорослими та наслідування їхньої поведінки [14, с. 16-17].

Попри стійкість традиційного укладу життя, народ коса поступово зазнавав впливу європейської культури через діяльність місіонерів та колоніальної влади [15, с. 230]. Батько Роліхлахли Мандели не підтримував християнство, залишаючись вірним традиційним віруванням, однак його мати прийняла нову релігію, що зрештою вплинуло і на майбутнього політичного діяча. Важливою подією в його житті стало навчання в методистській школі, адже ніхто з сім'ї до цього не здобував освіти. Саме там від вчительки міс Мдінгане він отримав нове ім'я – Нельсон.

Після смерті батька у 1930 р. Носекені Фанні передала сина під опіку регента Джонгінтаби Далінд'єбо, який тимчасово правив племенем тембу. Джонгінтаба Далінд'єбо виховував його як власного сина, навчаючи основам політичного управління та лідерства [68]. Він надавав не лише матеріальну підтримку, а й слугував наставником, регент намагався виховати в ньому почуття відповідальності перед своїм народом і підготувати до ролі радника племені тембу. Село Мкекезвені слугувало місійною базою методистської церкви й вирізнялося більшою сучасністю та європейським впливом порівняно з Куну. Нельсона Манделу відправили до місцевої школи, що дало можливість майбутньому лідеру отримати більш ґрунтовні знання та розширити свій світогляд. Перебуваючи в королівській резиденції юний Н. Мандела брав участь у громадських зборах, де вивчав традиційні африканські методи ухвалення рішень, засновані на відкритих дискусіях та консенсусі. Його майбутня боротьба за рівноправ'я значною мірою спиралася на ці принципи [14, с. 24-25].

У шістнадцятирічному віці, відповідно до традицій народу коса, Роліхлахла Мандела пройшов ритуал ініціації, який передбачає обрізання. Даний обряд виконує функцію офіційного визнання юнака чоловіком і надає йому право на спадкування, одруження та участь у племінних ритуалах. Обрізання в культурі коса є не лише хірургічною процедурою, а й комплексним соціокультурним явищем, що символізує перехід до зрілості. У межах цієї церемонії йому було присвоєно ім'я Далібунга, що означає «засновник Бунги» (бунга-традиційний керівний орган регіону Транскей) [47].

Нельсон Мандела продовжив навчання у коледжі тембу – Кларкбері, заснованому у 1825 р. Вперше його навчали вчителі з належною освітою, як от Гертруда Нтлабаті- перша африканська жінка, що здобула ступінь бакалавра мистецтв, та Бен Маласела. Н. Мандела був старанним студентом, здобув сертифікат про неповну середню освіту не за звичних три роки, а за два. У двадцятилітньому віці вступив до коледжу у Форт-Бофорті, а пізніше до єдиного вищого навчального закладу, де чорношкірі південноафриканці могли вчитися й мешкати – університетського коледжу Форт-Гер.

Це все були місійні навчальні заклади, де освітній процес базувався на релігійному вихованні, повазі до політичної влади та вдячності за можливість надану церквою й урядом. Хоча такі заклади часто критикують за колоніальний підхід до корінного населення, їхній внесок у освіту є значним. У періоди, коли державні органи не виявляли зацікавленості в розвитку шкільної системи, місіонери забезпечували її функціонування.

Н. Мандела брав активну участь в житті коледжу, організував Домовий комітет, вступив до драмгуртка, грав футбол та бігав крос, а також став кандидатом до Представницької студентської ради, найвищого студентського органу коледжу. Однак завершити Форт-Гер Нельсон Мандела не зміг, через непорозуміння з ректором йому довелось повернутись до Мкекезвені.

Вдома регент Джонгінтаба Далінд'єбо вже підготував для синів одруження. Обраниці походили з дуже поважних родин. Джастис (рідний син регента) мав одружитися з донькою Халіпи, видатного шляхтича племені тембу, а Нельсон з донькою місцевою священика тембу. Таке рішення обурило молодиків й вони вирішили разом втекти до “міста золота” – Йоганнесбурга [14, с. 42-51].

Йоганнесбург, найбільше місто Південної Африки, був центром економічного розвитку, що виріс завдяки видобутку золота. Втеча до Йоганнесбурга стала початком нового етапу життя Нельсона Мандели. Місто було перенаселене, бідне та небезпечне. Бідність і безробіття змушували людей жити в халупах. Поліція проводила регулярні рейди, заарештовуючи людей без паспортів внутрішнього контролю. Через расові обмеження африканці не могли вільно пересуватися містом або претендувати на добре оплачувані роботи [21, с. 11].

Завдяки контактам Нельсон Мандела швидко влаштувався помічником у юридичну фірму «Віткін, Сідельський та Ейдкін», яка спеціалізувалася на справах африканців. Його роботодавець, Лазар Сідельський, підтримував права чорношкірих і сприяв освіті молодого Н. Мандели [55]. Водночас він навчався заочно в Університеті Південної Африки, щоб завершити освіту, яку не зміг здобути у Форт-Гері.

Важливим моментом у житті Нельсона Мандели стало знайомство з Вальтером Сісулу – досвідченим членом Африканського національного конгресу (АНК). В. Сісулу працював агентом з нерухомості, але був відомий як один із провідних активістів боротьби за права чорношкірих. В. Сісулу став наставником молодого Н. Мандели, знайомлячи його з політичними ідеями та людьми, які згодом сформуєть лідерство АНК [65]. Через нього Н. Мандела познайомився з Антоном Лембеде та Олівером Тамбо, які пізніше стали його друзями і соратниками у боротьбі проти апартеїду.

Взимку 1942 р. регент помер й Нельсон Мандела декілька днів провів у Мкекезвені. Повернувшись до містечка, де провів дитячі роки, він зрозумів наскільки еволюціонував його світогляд. “Ніщо не можна порівняти з поверненням до місця, яке залишається незмінним, щоб усвідомити, як змінився ти сам. Життя в Йоганнесбурзі, досвід роботи в юридичній фірмі радикально змінили мої погляди” [14, с. 73].

На початку 1943 року Нельсон Мандела вступив до Університету Вітватерсранду, щоб здобути ступень бакалавра права. Університет Вітватерсранду, відомий як «Віте», розташований у Браамфонтейні (північно-центральна частина Йоганнесбургу) був одним з найкращих англомовних університетів Південної Африки. Під час навчання Н. Мандела познайомився з людьми, що в майбутньому розділять з ним визвольну боротьбу, як от Джо Слово та Рут Ферст, Брем Фішер, Ісмаїл Мер та багато інших.

1.2 Політична діяльність

Під час роботи у юридичній фірмі Нальсон Мандела познайомився з багатьма людьми, зокрема з Гауром Редєбе, що мав значний вплив в африканській громаді, був членом Африканського національного конгресу (АНК) й комуністичної партії. Спочатку Нельсон ходив з Г. Редєбе на засідання АНК у ролі звичайного спостерігача, однак з часом й сам перетворився на учасника. “Найбільше враження на мене справила Гаурова відданість боротьбі за свободу. Він жив і дихав прагненням до визволення” [14, с. 75].

Африканський Національний Конгрес (АНК) є однією з найважливіших політичних організацій Південної Африки, яка відіграла ключову роль у боротьбі з апартеїдом та побудові демократичної держави.

У перші десятиліття XX століття африканське населення Південної Африки зіштовхнулося з численними утисками з боку білих колонізаторів, особливо після утворення Південно-Африканського Союзу у 1910 році, який став

домініоном Британської імперії. Союзна влада ухвалила закони, які обмежували права африканців, зокрема Закон про землі тубільців 1913 року, який позбавив більшість корінного населення права володіти землею поза спеціальними резерваціями.

У відповідь на ці дискримінаційні заходи 8 січня 1912 року в Блумфонтейні був створений Південноафриканський національний конгрес (South African Native National Congress, SANNC). Засновниками організації стали такі діячі, як Джон Дубе (перший президент АНК), Соломон Плат'є та Пікслі Ка Ісака Семе. Організація спочатку діяла як елітарне угруповання інтелігенції, орієнтоване на мирні петиції та заклики до британської корони з метою забезпечення рівноправності африканців.

У 1923 році SANNC змінив назву на Африканський Національний Конгрес (АНК) і спробував розширити свою базу підтримки серед робітничого класу та селянства. Проте організація залишалася слабкою та роздробленою через обмежені ресурси та відсутність масової підтримки.

У 1930-х роках АНК переживав кризу, викликану внутрішніми конфліктами та неефективністю керівництва. Проте ситуація почала змінюватися в 1940-х, коли в організації з'явилося нове покоління молодих і радикальних лідерів, які прагнули перейти від пасивного спротиву до більш активних методів боротьби. Серед цієї молоді був і Нельсон Мандела [41, с. 719–738].

Важко назвати точний момент коли Нельсон Мандела вирішив присвятити своє життя визвольній боротьбі. “Я не мав осяяння, якогось одного відкриття чи моменту істини. Натомість накопичувалися тисячі випадків зневаги й приниження, які викликали в мені бажання боротися проти системи, що поневолила мій народ” [14, с. 80].

1943 року делегація, до якої входили Нельсон Мандела, Антон Лембеде, Пітер Мда, Вальтер Сісулу, Олівер Тамбо, Вільям Нкомо, поїхала на зустріч із лікарем Альфредом Бітіні Кумою, очільником АНК, з пропозицією утворити Лігу молоді. Незабаром було створено тимчасовий комітет Ліги молоді, що в грудні 1943 року взяв участь у щорічній конференції АНК у Блумфонтейні. Пропозицію утворити Лігу молоді було прийнято. У 1944 Ліга молоді почала свою роботу, основним завданням стало набирати нових членів до організації.

Програмним документом, що визначав ідеологічні та стратегічні засади молодіжного крила АНК став Маніфест Ліги Молоді АНК. Загалом політика Ліги не відрізнялася від принципів, закладених у першому статуті АНК 1912 року. Однак Маніфест закликав до активного опору режиму білої меншості, критикуючи помірковану політику старшого покоління, наголошувалось на необхідності радикалізації, проведенні страйків, бойкотів та акцій громадянської непокорі, підкреслювалось, що саме молоде покоління повинно стати авангардом визвольного руху [32, с. 28-30].

В цей час Нельсон Мандела познайомився з Евелін Маса, своєю першою дружиною, вона вчилась на мадсестру у Загальній лікарні для неєвропейців у Йоганнесбурзі. Їх стосунки розвивались доволі швидко і вже через декілька місяців вони одружились. У 1946 у них народився перший син Мадіба Тембекіле, а наступного року донька Маказіве, вона була слабкою й через 9 місяців померла (Додаток А).

У 1946 Південну Африку сколихнули потужні страйки, організовані Спілкою африканських гірників (САГ). Того ж року уряд Яна Смутса прийняв «Акт про право землекористування азійців», також відомий як «Акт про гетто», спрямований проти індійців. Невдовзі було прийнято «Акту про групові території», що обмежив права всіх неєвропейських південноафриканців.

У 1947 Нельсона Манделу обрали до виконавчого комітету АНК у Трансваалі, це була його перша посада безпосередньо в АНК. Цього ж року президенти АНК- Альфред Бітіні Кума, Індійського конгресу Трансваалю- Абдул Хаджі Адам Джавері та Індійського конгресу Наталю- Гангатура Мохамбрі Нейкер, погодились об'єднати зусилля для боротьбі проти спільного ворога, підписавши «Пакт лікарів» [1].

На загальних виборах білих 1948 року перемогла африканерська Возз'єднана Національна партія, на чолі з Даніелем Франсуа Маланом. Цьому передувала участь ПАС у Другій світовій війні на боці Великобританії, що посилювало позиції радикальних африканерів [16, с. 144]. Хоча політика расової сегрегації існувала ще до цього, саме після 1948 року апартеїд був закріплений на законодавчому рівні та отримав системний характер. Апартеїд (з африк.- окремість, розмежованість) або теорія окремого розвитку— це ідеологія та державна політика спрямована на офіційне розділення расових груп і встановлення домінування білої меншості над іншими етнічними спільнотами. Основними засадами апартеїду є: поділ суспільства на расові групи (білі, чорні, кольорові, азіати); привілейоване становище білих в політиці, економіці, освіті та соціальному житті; територіальна сегрегація; обмеження прав та свобод небілого населення; африканерський націоналізм [18, с. 64].

Д. Ф. Малан без зволікань розпочав реалізацію програми апартеїду. Уряд заявив про намір обмежити діяльність профспілок та остаточно позбавити індійців, кольорових і африканців виборчих прав. "Акт про нарізне представництво виборців" зрештою усунув кольорове населення від участі в парламентських виборах, позбавивши його навіть обмеженого представництва, яке існувало раніше.

У 1949 році набув чинності "Акт про заборону міжрасових шлюбів", який робив незаконними будь-які шлюби між білими та представниками інших рас. Незабаром був прийнятий "Акт про аморальність", який криміналізував будь-які

інтимні стосунки між білими та небілими, встановлюючи жорсткі покарання за порушення.

Щоб офіційно закріпити расову сегрегацію, уряд ухвалив "Акт про реєстрацію населення", який зобов'язував усіх південноафриканців реєструватися відповідно до їхньої расової належності.

Одним із найважливіших законів апартеїду став "Акт про групові території", який сам Малан назвав "квінтесенцією апартеїду". Цей закон визначав окремі райони проживання для різних расових груп. Це призвело до насильницького переселення сотень тисяч небілих мешканців із районів, що оголошувалися "білими".

На тлі загострення расової дискримінації АНК вирішив змінити тактику боротьби. У 1949 році організація розпочала масштабну кампанію із залучення якомога більшої кількості прихильників. Молодіжне крило АНК, Ліга молоді, розробило "Програму дій", яка стала основою для активної масової мобілізації [14, с. 94-95].

У 1950 році було ухвалено Закон про придушення комунізму, який офіційно мав на меті боротьбу з комуністичною ідеологією. Однак його положення суттєво обмежували основні громадянські свободи, зокрема право на об'єднання та вільне висловлення думок. Під час демонстрацій проти цього закону у різних районах Рифу поліція відкрила вогонь по протестувальниках, унаслідок чого загинуло вісімнадцять африканців [34].

АНК за підтримки Індійського конгресу Південної Африки та Африканської народної організації прийняв рішення організувати 26 червня 1950 року Національний день протесту. На момент підготовки до політичного страйку Нельсон Мандела став членом Національного виконавчого комітету, його завданням було координування дій різних осередків організації. У день протесту чорношкірі робітники й власники бізнесу бойкотували вихід на роботу, у

містечку Беталі відбулась п'ятитисячна демонстрація, загалом це був успіх АНК. Надалі у контексті визвольного руху 26 червня стало відзначатись як День Свободи. Однак для Нельсон Мандели цей день мав і особисту цінність, під час протесту його дружина, Евелін, народила їх другого сина, його назвали Макгато Леваніка [14, с. 98-99].

Наступною дією Національної партії стало прийняття «Акту про владу банту». Цей закон заклав основу для створення так званих "бантустанів" — територій, призначених для проживання темношкірих африканців. Він передбачав створення регіональних і територіальних органів влади для кожної окремої етнічної групи (наприклад, зулусів, коса, свазі та ін.). Система бантустанів, створена міністром у справах корінного населення Г. Ф. Вервурдом, створювала ситуацію коли 3 млн білих володіли 87% землі країни, а 8 млн африканців лише 13%. Традиційні лідери, які не співпрацювали з владою, зазнавали суворих покарань. Наприклад, вождя Альберта Лутулі було усунено з посади, коли він не відмовився покинути діяльність в АНК.

АНК розпочав організацію масштабного ненасильницького протесту, конференція АНК ухвалила резолюцію до уряду, в якій вимагала скасувати дискримінаційні закони до 29 лютого 1952 року, а також повідомила, що в разі невиконання умови, проведе демонстрацію проти них. Уряд не відреагував на резолюцію, тож 26 червня 1952 розпочалась масова акція протесту. Кампанія непокори стала переломним моментом, коли 8 326 осіб зголосилися кинути виклик несправедливим законам. Протестувальники навмисно порушували закони, наприклад, входили до зон, заборонених для чорного населення, спалювали перепустки, тисячі активістів свідомо йшли на арешти. Попри загальну мирну природу кампанії, в Іст-Лондоні та Порт-Елізабеті сталися заворушення, що призвели до загибелі понад 40 осіб.

Визвольна боротьба отримала кілька переваг від Кампанії непокори. По-перше, вона дала можливість рядовим членам АНК взяти практичну участь у

боротьбі проти гноблення. По-друге, надихнула людей приєднатися до АНК, за кілька місяців кількість членів АНК зросла з 4000 до 100 000. По-третє, люди позбулися страху перед в'язницею, оскільки зрозуміли, що шлях до свободи лежить через неї, ув'язнення стало символом боротьби. Також Кампанія непокори прищепила ідею і дух жертвування особистими інтересами заради суспільного блага [34].

Кампанія непокори 1952 року викликала жорстку реакцію уряду, було прийнято "Акт про громадську безпеку", що дозволяв оголошувати воєнний стан і затримувати людей без суду, та "Акт про доповнення до кримінального законодавства", що легалізував фізичне покарання протестувальників. Поліція здійснювала масові арешти, особливо серед лідерів АНК, 30 липня 1952 року відбулися синхронні арешти керівників кампанії у Йоганнесбурзі, Порт-Елізабеті та Кімберлі. Проводились обшуки в офісах і домівках активістів, конфісковувались документи та матеріали АНК, під час допитів застосовувались побиття та тортури. Такі дії уряду змусили АНК переглянути свої методи боротьби та врешті-решт відмовитися від виключно ненасильницької стратегії [14, с. 111].

У відповідь на загрозу репресій Нельсону Манделі було доручено скласти план дій на випадок заборони АНК, який забезпечить продовження діяльності організації в умовах підпілля. План М передбачав: поділ АНК на невеликі осередки, які могли працювати автономно; централізоване прийняття рішень та їх ефективне поширення на місцевому рівні; впровадження таємних політичних лекцій, що проводилися лідерами осередків, з метою підвищити політичну обізнаність нових учасників руху опору [42, с. 24-31].

У серпні 1952 року Нельсоном Манделою та його другом Олівером Тамбо була заснована юридична фірма "Мандела і Тамбо". Це була перша юридична практика, керована чорношкірими, яка надавала доступні юридичні послуги чорношкірим громадянам. Фірма активно підтримувала кампанії проти

апартеїду, надаючи правову допомогу жертвам расистських законів та репресій. Її діяльність стала важливою частиною руху за громадянські права в Південній Африці [76].

Закон про освіту банту був офіційно прийнятий у 1953 році. Він підпорядкував усі південноафриканські школи Департаменту у справах корінних народів, який поступово ліквідував незалежні місіонерські школи. Було запроваджено єдину навчальну програму, яка підкреслювала окрему культуру банту і готувала учнів до життя, пов'язаного з ручною працею. Навчальна програма була розроблена на основі потреб фабрик у напівкваліфікованих робітниках для роботи з машинами. Не дивно, що це законодавство зустріло великий опір з боку чорношкірих, яких воно безпосередньо стосувалося. АНК ініціював бойкот шкіл на знак протесту проти цього закону [39, с. 22-27].

25-26 червня проходив Конгрес народу, організований спільно АНК, Індійським конгресом Південної Африки, Південноафриканською організацією кольорових (ПАОК) та Конгресом демократів (КоД). До роботи національних зборів було залучено близько 200 організацій, що представляли інтереси всіх расових груп Південної Африки. Головою Конгресу обрали вождя Лутулі, президента АНК.

26 червня 1955 року у Кліптауні було прийнято Хартію Свободи. Основними положеннями цього документу стали: народ повинен правити; всі національні групи повинні мати рівні права; народ повинен ділитися багатством країни; земля має бути спільною для тих, хто її обробляє; всі будуть рівні перед законом; всі повинні користуватися рівними правами людини; буде робота і безпека; Двері навчання та культури мають бути відчинені; буде житло, безпека і комфорт; будуть мир і дружба. Даний документ був затверджений на основі колективного консенсусу учасників, що вимагали рівних прав та свободи для всіх громадян Південної Африки. Хартія стала символом боротьби за свободу,

права людини та демократію. “За ці свободи ми будемо боротися пліч-о-пліч протягом усього нашого життя, поки не здобудемо нашу свободу” [9].

Перший шлюб Нельсона Мандели розпався в середині 1950-х років. Зрештою, розлучення було завершене у 1958 році, невдовзі після чого Н. Мандела одружився з Вінні Мадікізелою, з якою він познайомився і почав зустрічатися попереднього року. У них було дві доньки, Зенані та Зіндісва, які народилися в 1959 і 1960 роках. Вінні Мадікізела підтримувала політичну діяльність чоловіка й сама невдовзі стала визначною особою в АНК [50].

У 1956 році 156 активістів АНК і членів інших антиурядових організацій були заарештовані та звинувачені у державній зраді. Їм приписувалося співучасть у плануванні революційної боротьби проти уряду Південної Африки. Основною метою процесу було, з одного боку, залякати активістів, а з іншого – створити привід для того, щоб оголосити, що діяльність АНК є незаконною, а його члени є потенційними зрадниками. У судовому процесі брали участь такі відомі лідери, як Нельсон Мандела, Вальтер Сісулу, Аннацію Куріс та інші.

Звинувачені, в тому числі Н. Мандела, не заперечували своєї боротьби проти апартеїду, але заявили, що вони діяли на благо всієї нації, прагнучи до свободи і рівності для всіх рас. Хоча звинувачення були серйозними, жодних конкретних доказів не було надано для підтвердження звинувачень у зраді. Це вказувало на те, що процес був політично мотивованим і мав на меті не стільки реальне покарання, скільки залякування та демонстрацію сили уряду. Сторона захисту, яку очолювали досвідчені адвокати, у тому числі й сам Нельсон Мандела, використовувала цей процес для привернення уваги до боротьби з апартеїдом на міжнародному рівні.

Судовий процес тривав кілька років і зрештою завершився в 1961 році. У підсумку всі обвинувачені були виправдані. Процес мав значний вплив на

подальшу боротьбу, оскільки підвищив міжнародну увагу до проблеми апартеїду і залучив численні протестні рухи по всьому світу [25, с. 101-120].

Однією з найтрагічніших подій в історії Південної Африки є Шарпівільська бійня 21 березня 1960 року. Протест був організований АНК й іншими антиапартеїдними організаціями на знак протесту проти закону, що вимагав обов'язкову наявність паспортних карток для чорних південноафриканців.

У містечку Шарпівіль неподалік, від Йоганнесбурга, тисячі людей зібралися для мирного протесту. Протестуючи проти політики апартеїду, люди прийшли до місцевого поліцейського відділення, щоб здати свої паспортні картки і заявити про відмову виконувати принизливі умови цього законодавства. Поліція зреагувала насильницьким чином. За оцінками, 69 людей було вбито, а понад 180 отримали поранення (Додаток Б).

Ця подія викликала шок у світі. Міжнародна спільнота, а також численні країни, організації та активісти висловили глибоке обурення відносно того, як уряд Південної Африки відповів на мирний протест, відбулось посилення глобального руху за бойкот Південної Африки [33, с. 165-170]. 26 березня в Преторії вождь Альберт Лутуті, президент АНК, щоб висловити протест проти подій у Шарпівелі, привселюдно спалив свою посвідку особи й закликав інших вчинити так само (Додаток В). 28 березня було оголошено національним Днем жалоби.

АНК протягом десятиліть намагався боротися з режимом апартеїду мирними методами: петиціями, демонстраціями та протестами. Однак після заборони АНК у 1960 році та кривавої розправи над протестувальниками в Шарпівелі стало очевидно, що ненасильницькі методи не дають результату. Нельсон Мандела був прихильником переходу до збройної боротьби і у 1961 році запропонував створити збройне крило АНК, що діяло б незалежно від основної

політичної організації, щоб не скомпрометувати АНК перед міжнародною спільнотою.

Нельсон Мандела, Джо Слово, Вальтер Сісулу та Гован Мбекі відіграли ключову роль у створенні та керівництві воєнізованого крила Африканського національного конгресу (АНК) — Umkhonto We Sizwe (МК, Спис Нації).

Спис Нації не ставив за мету вбивства цивільного населення. Основний акцент робився на підривну діяльність проти урядових об'єктів: вибухи на електростанціях, атаки на поліцейські дільниці, підрив урядових установ. Бійці МК проходили підготовку в різних країнах, включаючи Радянський Союз, Китай, Алжир, Танзанію. Навчання включало партизанську війну, вибухову справу, розвідку [27, с. 14-20].

Південно-Африканський Союз (ПАС) було перетворено на Південно-Африканську Республіку (ПАР) у 1961 році. Це сталося після того, як уряд Генріха Фервурда, прем'єр-міністра ПАС у 1958–1966 роках, провів референдум серед білого населення країни. У березні 1961 року було оголошено про вихід ПАС зі складу Британської співдружності. А 31 травня 1961 року країна офіційно проголосила повну незалежність і змінила свою назву на Південно-Африканську Республіку (ПАР). Одночасно уряд вжив жорстких заходів для придушення спротиву чорношкірого населення, запровадивши низку репресивних, недемократичних законів [16, с. 420].

У 1962 році Нельсон Мандела покинув ПАР, щоб отримати військову підготовку та знайти підтримку для визвольного руху. Він відвідав Алжир, Ефіопію, Гану, Єгипет, Марокко, Танзанію та Велику Британію. Зустрівся з лідерами нових незалежних держав Африки, такими як президент Єгипту Гамаль Насер, президент Ліберії Вільям Тубман, президент Гвінеї Ахмед Секу Туре і президент Танганьїки Джуліус Ньерере. Завдяки цим зустрічам на вищому рівні він зміг отримати значне фінансування для АНК, а в деяких випадках - обіцянки

надати зброю і боеприпаси для майбутньої революційної боротьби в Південній Африці. Однак у серпні 1962 року Нельсона Манделу заарештували та засудили до 5 років ув'язнення за нелегальний виїзд за кордон.

Наступного року поліція провела рейд на фермі Лілісліф у передмісті Йоганнесбурга — Рівонії, яка слугувала підпільним штабом МК. Під час обшуку знайшли докази підготовки збройного повстання, а також плани створення партизанських таборів. Це стало підставою для масштабного судового процесу.

Головними обвинуваченими були Нальсон Мандела, Вальтер Сісулу, Гован Мбекі, Ахмед Катрада, Денніс Голдберг, Реймонд Мхлава, Ендрю Млангенї, Еліас Мотсоаледі та Лайонел Бернстайн. Їх обвинувачували в організації збройного повстання, з метою насильницького повалення уряду, саботажі, зв'язках з комуністичними державами. Обвинувачем був Персі Ютар, заступник генерального прокурора Трансваалю, а головним суддею у Рівонському процесі став Квартус де Вет, голова Верховного суду Трансваалю [24, с. 5-19].

Адвокатами захисту стали талановиті юристи Ізраель Мейзельс, Джордж Бізос та Брем Фішер, що походив з видатної родини африканерів. “Брем міг стати прем'єр-міністром Південної Африки, він, натомість, став одним із найхоробріших і найстійкіших прихильників визвольної боротьби, яких я знав”- згадував Нельсон Мандела [14, с. 79].

Слухання розпочалося 9 жовтня 1963 року у Верховному суді Преторії і тривало аж до травня 1964 року. Сторона обвинувачення залучила сотні свідків й тисячі документів, намагаючись довести, що АНК і МК готували насильницьку революцію. Під час судового процесу Нельсон Мандела та кілька інших осіб визнали, що вони брали участь у деяких діях, в яких їх звинувачували, і загалом використовували судовий процес для просування своїх політичних переконань.

20 квітня 1964 року Нельсон Мандела виголосив, можливо, свою найвідомішу політичну промову з лави підсудних. Це була його заключна заява

перед винесенням вироку, у якій він виклав свою мотивацію, принципи боротьби та пояснив причини створення збройного крила АНК. Нельсон Мандела пояснив, що збройна боротьба стала необхідним кроком через політику апартеїду, а Umkhonto We Sizwe ніколи не мав на меті тероризм, а обирав економічні об'єкти для атак. Також у промові він підкреслює, що АНК не є комуністичною організацією, хоча співпрацює з комуністами, які також борються проти апартеїду. Н. Мандела завершив свою заяву однією з найзнаменитіших цитат в історії боротьби за свободу: “Я прагну до ідеалу демократичного і вільного суспільства, в якому всі люди житимуть разом у гармонії та матимуть рівні можливості. Це ідеал, заради якого я жив і за який прагну боротися. Але якщо потрібно, це ідеал, за який я готовий померти ” [6].

12 червня 1964 року суддя Квартус Де Вет виніс остаточний вирок- довічне ув'язнення. Н. Манделу, В. Сісулу, Г. Мбекі, А. Катраду, Р. Мхлаву, Е. Млангенї, Е. Мотсоаледі перевели з Преторії, де їх утримували під час судового процесу, на острів Роббен. Цей невеликий острів, що лежить у Столовій бухті неподалік від Кейптауна, в різні часи використовувався як колонія для прокажених, психіатрична лікарня, військова база під час Другої світової війни, а з 1961 році уряд Національної партії почав перетворювати його на в'язницю суворого режиму [30, с. 2].

Наступні вісімнадцять років Нельсон Мандела провів у цій в'язниці, під номером 466. Умови перебування були жахливі: маленька камера без ліжка та туалету, дискримінація за расовою ознакою (чорношкірі в'язні отримували найгіршу їжу), важка фізична праця на вапняковому кар'єрі (в'язні не мали захисних окулярів, і від постійного відблиску багато хто, зокрема й Н. Мандела, отримав серйозні проблеми із зором), ізоляція від зовнішнього світу (заборона на газети й книги). Листи від родини отримували лише двічі на рік, але їх часто цензурували, залишаючи лише кілька рядків. Відвідини також відбувались рідко

й тривали лише 30 хвилин. Подорож на острів була довгою й недешевою, тож деякі в'язні не бачили своїх рідних роками.

Попри жорсткі умови, політичні в'язні не втрачали надії, вони навчали одне одного історії, філософії, економіки та права. Дехто навіть складав університетські іспити через заочне навчання. Багато молодих активістів, які прибули на острів Роббен, стали свідомими борцями за свободу саме завдяки цій системі навчання. Нельсон Мандела використовував усі можливі юридичні канали для відстоювання прав в'язнів і поступово були досягнуті певні покращення. Ув'язнені отримали можливість читати газети, було дозволено більше відвідувань, в'язні добилися права на кращу їжу та одяг [14, с. 317-340].

Після Рівонського судового процесу АНК переживав важкий період, більшість очільників боротьби були або у в'язниці, або у засланні. Однак ув'язнення таких лідерів АНК як Нельсон Мандела та Вальтер Сісулу не припинило боротьбу, а навпаки – розширило її, залучивши міжнародну підтримку, посиливши економічний тиск на уряд ПАР і мобілізувавши нові покоління борців. Це значною мірою прискорило падіння апартеїду та шлях до демократичних змін у країні.

Отже, Нельсон Мандела народився 18 липня 1918 року в селі Мвезо в провінції Транскей (сучасна Східна Капська провінція ПАР) у сім'ї вождя племені тембу. З дитинства виховувався в дусі традиційної культури, але отримав західну освіту, закінчивши коледж Форт-Гер, а згодом навчався на юридичному факультеті в Університеті Вітватерсранду. У Йоганнесбурзі він зазнав впливу расової дискримінації, що стало поштовхом до його політичної активності.

У 1944 році Нельсон Мандела вступив до Африканського національного конгресу (АНК), де став співзасновником його молодіжного крила (Ліга Молоді). Він швидко набув впливу завдяки активній участі в кампаніях громадянської

непокори проти апартеїду 1952 року. Нельсон Мандела також став першим чорношкірим юристом у Йоганнесбурзі, відкривши разом з Олівером Тамбо юридичну фірму, яка допомагала жертвам расової дискримінації.

Після розстрілу мирних демонстрантів у Шарпівелі у 1960 році АНК було заборонено. У відповідь на посилення репресій Нельсон Мандела став одним із засновників збройного крила АНК – "Умконто ве Сізве" ("Спис нації"). Він займався організацією саботажів і поїздками за кордон для підтримки антиапартеїдної боротьби.

У 1962 році Нельсона Манделу заарештували та засудили до 5 років ув'язнення за закордонні поїздки без дозволу та підбурювання до страйків. Під час відбуття цього терміну проти нього було порушено нову справу у зв'язку з діяльністю "Умконто ве Сізве". На Рівонійському процесі 1963–1964 років, Нельсона Манделу та ще вісьмох підсудних звинуватили у спробах насильницького повалення уряду. На суді він виголосив історичну промову, де заявив про свою готовність померти за ідеал рівності.

У 1964 році Нельсона Манделу було засуджено до довічного ув'язнення. Він провів 27 років за ґратами, більшість цього часу – на острові Роббен, де його тримали в суворих умовах.

РОЗДІЛ 2

Нельсон Мандела — президент Південно-Африканської Республіки (1994-1999 рр.)

2.1 Звільнення з в'язниці та повернення до політичного життя

За межами в'язниці уряд хотів, щоб інші країни офіційно визнали незалежність бантустанів, особливо Транскея. Націоналістичний уряд передав владу у Транскеї Кайзеру Далівонзі Матандзімі. Нельсон Мандела та багато інших виступали проти цього та продовжували підтримувати традиційного короля Сабату. У 1976 році міністр юстиції, в'язниць і поліції Джиммі Крюгер прибув на острів Роббен, щоб зустрітися з Манделою. Уряд вважав, що якщо важлива особа, така як Нельсон Мандела, погодиться з їхньою політикою щодо бантустанів, то багато інших людей у країні також її підтримають. Однак він відкинув пропозицію.

Ще одним важливим явищем поза межами в'язниці стало зростання Руху Чорношкірого Усвідомлення, одним із лідерів якого був Стів Біко. Філософія цього руху особливо приваблювала молодих активістів. Вони вірили, що чорношкірі африканці повинні пишатися собою та знайти свій власний шлях до звільнення без допомоги людей іншого кольору шкіри. У певному сенсі це нагадувало спосіб, у який Нельсон Мандела та інші учасники Ліги Молоді АНК відчували себе десятиліттями раніше.

З кінця 1970-х років відбулася помітна ескалація збройних акцій підпільної організації Умконто ве сізве (Спис нації). Вибухи електростанцій, поліцейських дільниць та інших символів режиму апартеїду стали частішими. Умконто ве сізве перейшов від виключно диверсійних операцій до перших етапів партизанської війни [64].

АНК у вигнанні також здобув чимало прихильників за кордоном. Люди в багатьох країнах створювали антиапартеїдні рухи та намагалися підтримати боротьбу за свободу всіма можливими способами. Вони закликали свої уряди розірвати всі економічні, спортивні та культурні зв'язки з Південною Африкою.

ООН 11 жовтня 1963 року ухвалила резолюцію з вимогою звільнення політичних в'язнів у ПАР. Цього ж року в рамках Світової кампанії за звільнення південноафриканських політичних в'язнів, організованої Рухом проти апартеїду (Anti-Apartheid Movement AAM), була оприлюднена "Декларація із закликом звільнити південноафриканських політичних в'язнів". Документ підписали 160 відомих діячів з усього світу — представники мистецтва, релігійних організацій, академічних кіл, політики [5].

Газета Anti-Apartheid News (AA News) була офіційним виданням Британського ААМ і відігравала важливу роль у міжнародній кампанії проти расистського режиму в Південній Африці. У 1970-х роках AA News регулярно висвітлювала діяльність Африканського національного конгресу (АНК) та ситуацію навколо Нельсона Мандели [2].

Яскравим прикладом залученості світу в боротьбу проти апартеїду є масштабна кампанія «Нельсон Мандела: свобода у 70», що відбулась у Великобританії під час концерту на стадіоні «Вемблі» у 1988 році [57].

Одного дня, у березні 1982 року, начальник в'язниці несподівано наказав Нельсону Манделі зібрати речі. Те ж саме зробили ще троє його товаришів по справі Рівонії – Волтер Сісулу, Реймонд Мхлаба та Ендрю Млангені. Через кілька годин п'ятеро озброєних охоронців вивели їх та посадили на човен до Кейптауна. Море було дуже бурхливим, і Нельсон Мандела навіть подумав, що, можливо, його життя закінчиться тут, у водах океану.

Однак зрештою вони дісталися берега. Коли вантажівка нарешті зупинилася, четверо чоловіків опинилися за стінами в'язниці Полсмур,

розташованої за кілька кілометрів від Кейптауна. Їх не змішували з іншими ув'язненими, а тримали окремо на третьому поверсі ізольованої частини в'язниці. Вони мали спільну велику кімнату з туалетом і душем. У їхній камері були ліжка та простирадла – розкіш, якої вони не знали більшу частину свого перебування на острові Роббен [14, с. 393-395].

Усвідомлюючи безперспективність утримання влади виключно силовими методами, уряд білої меншості почав поступові реформи. У цей період було скасовано так званий "малий апартеїд", що стосувався побутових обмежень для чорношкірих. Дозволили міжрасові шлюби, спільне членство у партіях, легалізували окремі організації, що підтримували чинний режим. У 1983 році на референдумі було схвалено створення трипалатного парламенту (для білих, «кольорових» і індійців), але чорношкіре населення залишалося поза політичним життям. Ця половинчата реформа викликала протест й у 1984 році АНК розпочав масові акції громадянської непокорі. Заворушення, що тривали до 1986 року, супроводжувалися насильством, жертвами й жорстокими сутичками, включно з випадками вуличних страт [16, с. 421-422].

У січні 1985 року президент Пітер Віллем Бота оголосив у парламенті, що він готовий звільнити політичних ув'язнених, але лише за умови, що вони відмовляться від насильства як методу боротьби. Нельсон Мандела порадився зі своїми товаришами по в'язниці, і вони вирішили, що таку пропозицію не можна прийняти. Нельсон Мандела підготував відповідь і відправив її для зачитування на мітингу в Совето 10 лютого 1985 року. У своєму зверненні він сказав, що, хоча уряд говорить про мир, він все ще використовує насильство. Водночас зазначив, що не хоче війни: переговори, а не війна – це шлях, якого слід дотримуватися.

Країна занурилася у хаос. Відбувалися демонстрації, страйки, бойкоти в школах та напади на людей, яких вважали шпигунами уряду. У травні 1986 року Південноафриканські сили оборони бомбили громади АНК у Ботсвані, Замбії та

Зімбабве. У червні президент Пітер Віллем Бота оголосив надзвичайний стан у багатьох частинах країни, даючи більше влади поліції та армії [12, с. 119–120].

Пізніше, у 1988 році, здоров'я Нельсона Мандели значно погіршилося. Його перевели з в'язниці Полсмур до лікарні Тигерберг, де з'ясувалося, що він хворий на туберкульоз. Після двох місяців лікування його перевезли до містечка Паарль, приблизно за 55 км від Кейптауна. Там його поселили в котедж на території в'язниці Віктор Вестер. Котедж мав кілька спалень, кабінет для роботи, кухню, вітальню, басейн. Попри те, що це було комфортне житло, це все одно була в'язниця [14, с. 417-418].

У серпні 1989 році Пітер Віллем Бота подав у відставку з посади президента. У нього стався серцевий напад. Він також втрачав підтримку з боку членів своєї партії, які вважали, що він більше не є тією людиною, яка повинна вести країну вперед. Його місце зайняв Фредерік Віллем де Клерк, якого спочатку вважали консерватором. Однак він розпочав реальні демократичні перетворення.

Нельсон Мандела вважав, що Фредерік Віллем де Клерк – прагматик, людина, здатна робити те, що потрібно Південній Африці. І він мав рацію: у жовтні 1989 року де Клерк звільнив кількох політичних в'язнів, серед яких були Волтер Сісулу, Андрю Млангені, Еліас Мотсоаледі, Реймонд Мхлаба, Ахмед Катрада, Джеф Маземола, Вілтон Мквайї та Оскар Мпета. Де Клерк також почав переглядати деякі закони апартеїду.

Нельсон Мандела та Фредерік Віллем де Клерк вперше зустрілися 1 грудня 1989 року. Два місяці по тому, 2 лютого 1990 року, під час виступу на відкритті парламенту Фредерік Віллем де Клерк зробив приголомшливу заяву – він скасував заборону на діяльність АНК і ще 33 політичних організацій. Крім того, він заявив, що скасує смертну кару, а всі політичні в'язні будуть звільнені найближчим часом. «Час для переговорів настав», – сказав він [51].

Чекати довго не довелося, 11 лютого 1990 року, в другій половині дня, Нельсон Мандела, тримаючи за руку свою дружину Вінні Мадікізелу-Манделу, вийшов через ворота в'язниці Віктор Вестер до натовпу з тисяч людей, які радісно його вітали (Додаток Г).

Після звільнення Нельсон Мандела негайно включився в активну політичну діяльність. Він здійснив міжнародне турне, відвідуючи країни Африки, Європи, Азії та Америки, де зустрічався з світовими лідерами та виступав перед масовими аудиторіями, закликаючи до підтримки боротьби проти апартеїду та сприяння демократичним перетворенням у ПАР. Водночас, Нельсон Мандела активно працював над зміцненням АНК, залучаючи нових членів та відновлюючи структури організації, які були ослаблені за роки репресій.

Переговорний процес між АНК та правлячою Національною партією (НП) розпочався в умовах глибокої політичної та соціальної кризи, що супроводжувалася зростанням насильства та економічним спадом. Перші неформальні контакти між сторонами відбулися ще до звільнення Нельсона Мандели з в'язниці, але офіційні переговори стартували в 1990 році [14, с. 440].

Перша офіційна зустріч між АНК та урядом відбулася в резиденції Грут-Шур у Кейптауні 2-4 травня 1990 року. Сторони домовилися про необхідність мирного врегулювання конфлікту та створили робочу групу для вирішення питань, пов'язаних із звільненням політичних в'язнів та поверненням вигнанців. Результатом зустрічі стало підписання Грут-Шурського протоколу, який заклав основу для подальших переговорів.

Після серії насильницьких інцидентів, включаючи масове вбивство в Себокенгу, АНК та уряд зустрілися в Преторії 6 серпня 1990 року. АНК оголосив про призупинення збройної боротьби, а уряд зобов'язався скасувати

надзвичайний стан та звільнити решту політичних в'язнів. Цей крок сприяв зниженню рівня насильства та підвищенню довіри між сторонами.

У відповідь на триваюче політичне насильство, 26 організацій, включаючи АНК, НП та інші політичні партії, 14 вересня 1991 року підписали Національний мирний договір. Документ передбачав створення структур для запобігання насильству та сприяв формуванню сприятливого клімату для подальших переговорів [62].

У грудні 1991 року розпочалася багатостороння Конвенція за демократичну Південну Африку (КОДЕПА), в якій взяли участь 19 політичних партій та організацій. Метою було вироблення спільного бачення майбутньої демократичної ПАР. Проте, через розбіжності щодо питань поділу влади та рівня автономії регіонів, переговори зайшли в глухий кут. У травні 1992 року багатопартійна конференція провела у своє друге засідання, що дістало назву КОДЕПА-2 [56].

У березні 1993 року було створено Мультипартійний переговорний форум, який об'єднав 26 політичних груп. Форум працював над розробкою тимчасової конституції та підготовкою до перших демократичних виборів. У листопаді 1993 року було ухвалено тимчасову конституцію, яка заклала основу для перехідного періоду та визначила принципи майбутнього державного устрою [29, с. 491–533].

У 1993 році Норвезький Нобелівський комітет вирішив присудити Нобелівську премію миру Нельсону Манделі та Фредеріку Віллему де Клерку за їхню роботу, спрямовану на мирне припинення режиму апартеїду та закладення основ нової, демократичної Південної Африки (Додаток Д).

Обидва лауреати, перебуваючи на дуже різних позиціях - один з боку гнобителів, а інший з боку пригноблених, - виступили з ініціативами, спрямованими на те, щоб розірвати замкнене коло, в якому опинилися їхня

країна. Урочиста церемонія вручення премії традиційно відбулася 10 грудня 1993 року в Осло, Норвегія [44].

Це вже втретє Нобелівський комітет присудив премію правозахисникам, які брали активну участь у боротьбі проти режиму апартеїду в Південній Африці. Першим був Альберт Джон Лутулі (1898-1967), вождь племені зулусів та президент. Він отримав премію 1960 року на церемонії нагородження в 1961 році. Наступним став Десмонд Туту - південноафриканський англіканський архієпископ, що отримав премію миру в 1984 році. Нарешті у 1993 році Нельсон Мандела був нагороджений Нобелівською премією миру спільно з Фредеріком Віллемом де Клерком за свою діяльність, спрямовану на мирне припинення режиму апартеїду, і за закладення основ нової демократичної Південної Африки [73].

2.2 Перемога на виборах. Політика національного примирення та реформи

3 червня 1993 року Мультипартійний переговорний форум визначив 27 квітня 1994 року як дату перших в історії країни загальнонаціональних нерасових виборів за принципом "одна людина – один голос". Згідно з угодою, виборці мали обрати 400 представників до конституційної асамблеї, яка мала розробити конституцію та виконувати функції парламенту. Першим завданням асамблеї після її скликання мало стати обрання президента.

2 лютого 1994 року державний президент Фредерік Віллем де Клерк офіційно оголосив про проведення загальнонаціональних виборів. Політичним партіям було встановлено чіткі часові рамки для реєстрації своїх кандидатів, і до визначеної дати 19 з них успішно завершили цю процедуру. Вибори до Національної асамблеї відбулися одночасно з виборами до дев'яти новостворених провінційних парламентів. Ці провінційні вибори мали особливе значення, оскільки новообрані депутати провінцій мали визначити кандидатури

сенаторів, які представлятимуть їхні регіони у верхній палаті парламенту. Таким чином, виборчий процес був комплексною та багатоступеневою подією, що мала сформувати як національний, так і регіональні органи влади нової демократичної Південної Африки [10].

Першим етапом виборчої кампанії АНК стали так звані Народні форуми. Кандидати від АНК подорожували країною, проводячи зустрічі в містах та селах, щоб почути сподівання, ідеї та скарги людей. Нельсон Мандела з ентузіазмом брав участь у Народних форумах, у листопаді відвідав Наталь, потім Преторію-Вітватерсранд, Північний Трансвааль та Оранжеву республіку. Людям надзвичайно подобалися ці зустрічі, адже вперше хтось приїхав до них і запитав їхню думку щодо майбутнього країни.

АНК розробив документ під назвою "Програма реконструкції та розвитку", в якому виклав план створення робочих місць у галузі цивільного будівництва, розвитку первинної медичної допомоги, забезпечення 10 років безкоштовної освіти для всіх південноафриканців, будівництва мільйона нових будинків з електрикою та каналізацією, перерозподілу земель через земельний суд та скасування ПДВ на основні продукти. АНК також пообіцяли вжити широких заходів для відновлення расової рівноправності в приватному та державному секторах. На основі цього документа було створено спрощений маніфест "Краще життя для всіх", який став гаслом кампанії АНК [28, с. 183-203].

Партія свободи Інката (ПСІ) відмовилася брати участь у виборах і вдалася до політики опору. Король Гудвіл Звелітіні, за підтримки вождя Мангосуту Бутелезі, вимагав створення суверенної автономії Квазулу та відмовляв населення провінції від участі у виборах. Праві білі назвали вибори зрадою та вимагали створення бантустану для білих. Насильство в Наталі загострилося, прихильники Інкати блокували спроби АНК проводити кампанію в цьому регіоні. Африка стояла на порозі громадянської війни, проте ані Фредерік Віллем де Клерк, ані Нельсон Мандела не поступалися [14, с. 473-474].

26 квітня 1994 року відбувся спеціальний етап голосування для найбільш вразливих категорій населення: літніх людей, осіб з обмеженими можливостями, ув'язнених, вагітних жінок, а також громадян, які перебували за межами країни. Основний день голосування, що пройшов під пильним наглядом тисяч міжнародних спостерігачів, відзначився напрочуд спокійною атмосферою, особливо на тлі попередніх тижнів і місяців, які були позначені спалахами насильства. Однак, незважаючи на загальний мирний характер подій, процес голосування не обійшовся без труднощів. У деяких районах виникли технічні проблеми на виборчих дільницях, що спричинило значні затримки та необхідність продовження голосування ще на один день – до 29 квітня.

6 травня Незалежна виборча комісія оприлюднила остаточні результати, які засвідчили беззаперечну перемогу Африканського національного конгресу (АНК), очолюваного Нельсоном Манделою. АНК здобув 252 із 400 місць у Національній асамблеї, проте ця кількість виявилася недостатньою для отримання кваліфікованої більшості у дві третини голосів, необхідної для внесення змін до Конституції без підтримки інших політичних сил. Друге місце на виборах посіла правляча Національна партія (НП) на чолі з Фредеріком Віллемом де Клерком, отримавши 82 депутатських мандати. Третьою стала Партія свободи Інката (ПСІ), очолювана вождем Мангосуту Бутелезі, яка здобула 43 місця, продемонструвавши найсильнішу підтримку серед виборців провінції Квазулу-Натал [10] (Додаток Е).

Інавгурація Нельсона Мандели 10 травня 1994 року стала символом кінця епохи апартеїду та початку нової, демократичної Південної Африки. Церемонія в Преторії об'єднала світових лідерів та представників різних рас і політичних сил ПАР. У своїй промові Нельсон Мандела закликав до національного примирення та побудови справедливого суспільства, підкресливши важливість єдності та співпраці для майбутнього країни: “Настав час загоєння ран. Настав час подолати прірви, які нас розділяють. Настав час будувати” [48].

У результаті перших в історії Південної Африки загальнонаціональних виборів, що проводилися без расових обмежень, було створено коаліційний Уряд національної єдності (УНЄ). Фредерік Віллем де Клерк обійняв посаду віцепрезидента, а лідер зулусів Мангосуту Бутулезі очолив Міністерство внутрішніх справ ПАР.

Упродовж періоду перебування при владі Уряду національної єдності під керівництвом Нельсона Мандели реалізовувався курс національного примирення. Його економічним підґрунтям слугувала розроблена Програма реконструкції та розвитку, спрямована на здійснення комплексних соціально-економічних трансформацій у державі з пріоритетним урахуванням інтересів африканського населення. Зокрема через реформування освітньої та медичної галузей, електрифікацію сільських територій, розширення житлового будівництва, зменшення рівня безробіття та стимулювання малого підприємництва, насамперед серед чорношкірого населення країни [43, с. 43–49].

Нагальним питанням стало розроблення та ухвалення нової Конституції Південної Африки, яка мала стати фундаментом оновленої держави. Проте процес прийняття Основного Закону виявився непростим. Націоналісти та комуністи висловили свої застереження щодо окремих положень, а Інката демонстративно утрималася від голосування, аргументуючи це відсутністю гарантій автономії для Квазулу-Натала. Крім того, близько тридцяти громадських та політичних організацій публічно заявили про своє неприйняття запропонованого документа.

Попри ці розбіжності та опір, 8 травня 1996 року парламент Південно-Африканської Республіки більшістю голосів затвердив нову постійну Конституцію, що офіційно набула чинності 4 лютого 1997 року [4]. Конституція законодавчо підтвердила ліквідацію системи апартеїду. Міжнародне право сьогодні визнає апартеїд злочином проти людства [17, с. 59-60].

Нельсон Мандела був одним з перших, хто усвідомив необхідність знайти механізм для опрацювання травматичного минулого країни, який би не призвів до нової хвилі насильства та помсти. Існували різні точки зору щодо того, як це зробити: від вимог покарання всіх винних до закликів до загальної амністії заради миру. Компромісним рішенням стало створення Комісії правди та примирення (КПП)

Юридичною основою для створення КПП став Закон про національну єдність та примирення № 34 від 1995 року. Цей закон визначав мандат, структуру та процедури роботи Комісії. Головою КПП був призначений архієпископ Десмонд Туту, відомий борець проти апартеїду та лауреат Нобелівської премії миру 1984 року. Його моральний авторитет відіграв важливу роль у легітимності Комісії.

У структурі КПП було три комітети. Комітет з питань порушень прав людини розслідував випадки вбивств, тортур, викрадень та інших серйозних порушень, скоєних у період з 1960 по 1994 рік. Засідання комітету часто транслювалися по телебаченню та радіо, що дозволяло мільйонам південноафриканців слухати свідчення жертв. Ці емоційно важкі, але надзвичайно важливі слухання давали можливість жертвам бути почутими, визнати їхні страждання та задокументувати історію злочинів апартеїду.

Комітет з питань амністії розглядав заяви від осіб, які вчинили політично мотивовані злочини, в обмін на повне розкриття правди про свої дії. Процес надання амністії був ретельним і не автоматичним. Комітет мав переконатися, що злочин був політично мотивованим і що заявник повністю розкрив правду.

Комітет з питань репарацій та реабілітації розробляв рекомендації щодо заходів з відшкодування збитків та реабілітації жертв [7].

Комісія правди та примирення залишається унікальним та знаковим прикладом того, як суспільство може спробувати подолати наслідки масових

порушень прав людини через встановлення правди та прагнення до примирення, а не лише через покарання. Її досвід вивчається та використовується в інших країнах, що пережили періоди конфліктів та репресій.

У грудні 1997 року на партійній конференції в Мафікенгу Нельсон Мандела пішов з посади президента АНК. Це рішення не було спонтанним. Він неодноразово заявляв про своє бажання передати владу новому поколінню лідерів, адже вірив у важливість оновлення керівництва та надання можливостей для зростання молодих політиків.

Новим лідером АНК став Табо Мбекі. Він був досвідченим політиком, який довгий час працював у вигнанні під час апартеїду. Нельсон Мандела бачив у ньому гідного наступника, здатного продовжити розпочаті реформи та зміцнити позиції АНК як правлячої партії. Сама партійна конференція в Мафікенгу стала символом організованого та мирного переходу влади всередині АНК. Процес обрання нового лідера пройшов відповідно до статуту партії, і передача повноважень відбулася гладко та без конфліктів.

На посаді президента ПАР Нельсон Мандела сприяв зміцненню міжнародного становища країни. Він відіграв важливу роль у поверненні Південної Африки на міжнародну арену після років ізоляції, активно виступав за мирне врегулювання конфліктів в Африці та зміцнення співробітництва між африканськими країнами.

В умовах політичної напруги підтримка авторитету Нельсона Мандели була ключовою. Його популярність зростала завдяки особистій підтримці дитячого фонду, куди він спрямовував власні кошти та благодійні внески. Імідж непохитного борця, який підтримувався його публічною активністю, вирізняв його серед інших політиків [43, с. 43–49].

Рішення Нельсона Мандели не балотуватися на другий термін у 1999 році було не лише символічним, але й стратегічним. В умовах крихкого миру та

необхідності національного примирення, Нельсон Мандела усвідомлював, що його особиста популярність не повинна стати перешкодою для розвитку демократичних інститутів. Також він хотів показати приклад іншим африканським лідерам, багато з яких зловживали владою та прагнули до безстрокового перебування на посаді.

На таке рішення мали вплив й особисті фактори. На момент закінчення першого терміну Нельсону Манделі було вже 80 років, його здоров'я та вік могли обмежити здатність ефективно виконувати обов'язки президента. А також він хотів присвятити більше часу своїй родині та особистим справам.

3 березня 1999 року президент Південно-Африканської Республіки Нельсон Мандела оголосив Національній Асамблеї (парламенту), що другі нерасові загальні вибори відбудуться 2 червня 1999 року. У загальних виборах 1999 року взяли участь понад 15 мільйонів зареєстрованих виборців. АНК знову переміг, отримавши загалом 266 з 400 місць у Національній асамблеї. Табо Мбекі знову став наступником Нельсона Мандели, але вже на посаді президента Південно-Африканської Республіки [71].

У період свого президентства Нельсон Мандела пережив значні зміни в особистому житті. 13 квітня 1992 року на прес-конференції в Йоганнесбурзі Нельсон Мандела оголосив про своє розлучення з Вінні Мадікізела-Мандела. Причинами такого рішення стали такі фактори як довга розлука, зрада, різні погляди на майбутнє країни, звинувачення Вінні у корупції. Розлучення Нельсона та Вінні Мандели було офіційно оформлене в березні 1996 року. Процес був публічним і супроводжувався значною увагою ЗМІ.

Вінні Мадікізела-Мандела була знаковою, але контрверсійною фігурою в боротьбі проти апартеїду в Південній Африці та другою дружиною Нельсона Мандели. У 1950-х роках активно включилася в політичну боротьбу та стала провідною фігурою в русі проти апартеїду в роки ув'язнення Нельсона Мандели.

Після звільнення чоловіка обіймала різні політичні посади, зокрема була членом парламенту від АНК. Її політична діяльність часто супроводжувалася скандалами та звинуваченнями в екстремізмі та насильстві. У 1991 році Вінні Манделу було засуджено за викрадення та співучасть у нападі на чотирьох молодих активістів, одного з яких було вбито [46].

За життя Нельсон Мандела був одружений тричі, останньою його дружиною стала Граса Машел. Граса Машел була відомою борчинєю за незалежність Мозамбіку та шанованою міжнародною діячкою у сфері прав жінок та дітей, вдовою колишнього президента Мозамбіку Самори Машела, який загинув в авіакатастрофі в 1986 році.

З Нельсон Манделою вона познайомилась у 1990 році, незабаром після його звільнення з в'язниці. Між ними зав'язалися близькі стосунки, які з часом переросли в романтичні. Вони часто з'являлися разом на публіці, хоча спочатку не афішували свої стосунки. Нельсон Мандела одружився з Грасою Машел 18 липня 1998 року, у свій 80-й день народження. Церемонія була приватною і відбулася в його будинку в Йоганнесбурзі.

Шлюб Мандели та Машел мав велике символічне значення. Він об'єднав двох видатних африканських лідерів та їхні родини, а також символізував єднання Південної Африки та Мозамбіку. Граса Машел стала єдиною жінкою в сучасній історії, яка була першою леді двох різних країн. Нельсон Мандела часто говорив про свою любов і повагу до Граси, відзначаючи її мудрість, силу та незалежність. Їхній шлюб тривав до самої смерті Нельсона Мандели в 2013 році.

Отже, у 1980-х роках відбувалося посилення внутрішнього опору апартеїду, зокрема зростання впливу Руху Чорношкірого Усвідомлення та ескалація збройної боротьби, яку вела підпільна організація Умконто ве сізве. Важливим аспектом стало також зростання міжнародної підтримки АНК, що

вилилося в масштабні антиапартеїдні рухи та кампанії за бойкот Південної Африки.

Зміна політичного керівництва в ПАР, зокрема прихід до влади Фредеріка Віллема де Клерка у серпні 1989 року, стала каталізатором докорінних змін, таких як звільнення політичних в'язнів, скасування заборони на діяльність АНК та інших організацій.

Звільнення Нельсона Мандели 11 лютого 1990 році стало історичною подією, що відкрила шлях до переговорів між АНК та урядом, розробки нової конституції та проведення перших загальнонаціональних нерасових виборів. Перемогу на виборах 1994 року здобув АНК, а Мандела 10 травня став президентом Південної Африки. Його президентство було зосереджене на національному примиренні, соціально-економічних реформах та зміцненні демократичних інститутів, включаючи створення Комісії правди та примирення.

Паралельно з політичними подіями, особисте життя Мандели також зазнало змін, включаючи розлучення з Вінні Мадікізела-Мандела у 1996 році та одруження з Грасою Машел у 1998 році.

РОЗДІЛ 3

Останні роки життя Нельсона Мандела та його суспільна, інтелектуальна та гуманістична спадщина

3.1 Діяльність після відставки

Нельсон Мандела, символ боротьби з апартеїдом та перший президент пост-расистської Південної Африки, завершив свій президентський термін у 1999 році, залишивши глибокий слід в історії. Однак його відхід з посади не ознаменував завершення його публічної діяльності. Навпаки, наступні роки стали періодом активної участі у численних ініціативах, спрямованих на покращення життя людей, сприяння миру та збереження його власної спадщини.

Одразу після завершення президентського терміну, Нельсон Мандела активно включився у благодійну діяльність, заснувавши дві ключові організації. Ще у 1994 році було створено Дитячий фонд Нельсона Мандела (Nelson Mandela Children's Fund), метою якого стало надання грантів для поліпшення життя знедолених дітей Південної Африки. Фонд зосередився на підтримці проектів у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та захисту прав дитини [75].

У 2003 році Нельсон Мандела заснував Фонд Мандела Родса (Mandela Rhodes Foundation), неурядову організацію, спрямовану на розвиток ефективного лідерства в Африці через надання стипендій для післядипломного навчання. Ця ініціатива відображала віру у важливість освіти та підготовки нового покоління лідерів для майбутнього континенту.

Ідея створення партнерства між Нельсоном Манделою та Родським фондом народилася у 2002 році. Родоський фонд звернувся з пропозицією про партнерство: повернути частину багатств Родосу Південній Африці як символічний акт примирення і відшкодування збитків.

Нельсон Мандела погодився на партнерство, повністю усвідомлюючи напругу між його власним життям і спадщиною та життям і спадщиною Сесіла Джона Родса, що був імперіалістом і піонером гірничодобувної промисловості в колоніальній Південній Африці. Для жителів Південної Африки ім'я Сесіла Джона Родса пов'язане з одними з найжорстокіших реалій колоніального правління. Однак Нельсон Мандела продовжив партнерство, оскільки він глибоко вірив у необхідність відкинути ідеологічні розбіжності заради побудови більш інклюзивного суспільства з рівними можливостями для всіх. Вічно провокаційна назва Фонду Мандели Родса — це заклик до бенефіціарів колоніалізму брати участь і робити свій внесок у виправлення шкоди, завданої колоніальними часами, і побудову більш справедливого суспільства [66].

Окрім цих двох основних фондів, існував також Фонд Нельсона Мандели (Nelson Mandela Foundation), який брався за різноманітні проекти, що не входили до компетенції двох інших його організацій. Основними напрямками діяльності цього фонду були освіта (будівництво шкіл, дослідження проблем сільської освіти), боротьба з ВІЛ/СНІДом (адвокація, підтримка досліджень) та сприяння миру і примиренню (дослідження демократизації в Африці).

Одним із значущих прикладів постпрезидентської діяльності Нельсона Мандели стала його роль у якості фасилітатора мирної місії в Бурунді після смерті Джуліуса Ньєрере у 1999 році. Завдяки своєму авторитету та досвіду, Нельсон Мандела зміг продовжити та розвинути модель діалогу, започатковану Ньєрере, що призвело до підписання Арушської угоди про мир і примирення в Бурунді у 2000 році. Навіть після того, як його змінив Джейкоб Зума у 2001 році, він продовжував надавати підтримку та консультації мирному процесу [3].

Після завершення свого президентського терміну Нельсон Мандела дедалі рішучіше критикував дії західних держав. У 1999 році він засудив інтервенцію НАТО в Косово, заявивши, що вона є проявом прагнення наймогутніших країн контролювати світовий порядок без належного мандата ООН [60].

У 2003 році Нельсон Мандела публічно виступив проти запланованого вторгнення США до Іраку. Він відкрито розкритикував президента Джорджа Буша-молодшого та прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера, звинувативши їх у підриві авторитету ООН і прагненні до захоплення іракських енергоресурсів. Його найгостріша заява пролунала у 2003 році, коли він звинуватив США у «невимовних звірствах», згадавши атомне бомбардування Хіросіми і Нагасакі (Японія). Ці слова спричинили широку міжнародну дискусію [59].

Водночас Нельсон Мандела зберігав інтерес до справи лівійця Абдельбасета аль-Меграхі, засудженого за теракт над Локербі (Велика Британія). Він відвідав його у шотландській в'язниці Барлінні та засудив умови утримання. Нельсон Мандела послідовно підтримував позицію, що підозрювані мають бути суджені у справедливий спосіб, із дотриманням прав людини, незалежно від політичного тиску чи міжнародних очікувань [40, с. 598].

Також у 2007 році Нельсон Мандела виступив проти президента Зімбабве Роберта Мугабе, закликаючи його піти у відставку у зв'язку зі зростаючими утисками прав людини в країні [40, с. 594].

Попри критику за недостатню увагу до боротьби з пандемією ВІЛ/СНІДу під час свого президентства, після відставки Нельсон Мандела активно долучився до цієї справи. Він називав епідемію «війною», що забрала більше життів, ніж усі попередні конфлікти, та став одним із голосів Кампанії за лікування. Нельсон Мандела публічно закликав уряд Табо Мбекі надати ВІЛ-позитивним громадянам Південної Африки доступ до антиретровірусної терапії [35, с. 584-586].

У 2000 році Нельсон Мандела виступив із заключним словом на XIII Міжнародній конференції зі СНІДу в Дурбані (ПАР), а у 2004 році виступив на

XV Міжнародній конференції зі СНІДу в Бангкоку (Таїланд), закликаючи до посилення боротьби з туберкульозом та ВІЛ/СНІДом [61].

Його активна позиція у цьому питанні була зумовлена глибокими моральними переконаннями, розумінням соціальної несправедливості, пов'язаної з хворобою, а також особистим досвідом втрати близьких. Нельсон Мандела особисто зіткнувся з трагедією, коли його син Макгато помер від ускладнень, пов'язаних зі СНІДом, у 2005 році. Його публічне визнання смерті сина від СНІДу та його відкрита адвокація допомогли зруйнувати табу навколо хвороби та зменшити стигму, що дозволило більшій кількості людей відкрито говорити про свій статус та звертатися за допомогою [49].

У 2004 році, у віці 86 років, Нельсон Мандела оголосив про свій відхід від публічного життя, символічно відкривши церемонію перетворення свого постпрезидентського офісу на Центр пам'яті Нельсона Мандели (Nelson Mandela Centre of Memory). Метою Центру стало створення архіву про його життя та діяльність, а також сприяння використанню діалогу для вирішення суспільних проблем. Проте, навіть після офіційного оголошення про відхід на пенсію, він продовжував брати участь у важливих подіях та виступати з публічними зверненнями [74].

У 2007 році, 18 липня — на свій 89-й день народження — Нельсон Мандела оголосив у Йоганнесбурзі про створення глобальної ініціативи під назвою “Старійшини” (The Elders). Це незалежна група колишніх державних лідерів, миротворців, активістів і правозахисників, які об’єдналися для того, щоб застосувати свій досвід, моральний авторитет і глобальний вплив для вирішення найскладніших і найчутливіших проблем у світі. Члени групи діють незалежно від урядів і політичних структур, що дозволяє їм вільно висловлювати позицію і втручатися там, де офіційні міжнародні організації не можуть діяти через політичні обмеження чи конфлікти інтересів.

До складу першого кола Старійшин входили, зокрема дружина Нельсона Манделі Граса Машел, колишній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, 39-й президент США Джиммі Картер, китайський правозахисник Лі Жаобо, колишня президентка Ірландії та Верховна комісарка ООН з прав людини Мері Робінсон та інші. Архієпископ Десмонд Туту став першим головою групи.

Група “Старійшини” брали участь у миротворчих ініціативах у Судані, Зімбабве, Кенії, М’янмі, Сирії, Ізраїлі й Палестині, а також виступали з міжнародними закликами до дотримання кліматичних цілей та захисту демократичних інституцій [58].

Незважаючи на прагнення до спокою, Нельсон Мандела продовжував надихати світ своїм прикладом. У 2009 році, у день його народження, було започатковано День Манделі, а згодом Організація Об’єднаних Націй офіційно оголосила 18 липня Міжнародним днем Нельсона Манделі. Цей день став глобальним закликом до дії, заохочуючи людей присвятити 67 хвилин свого часу (символізуючи 67 років боротьби Нельсона Манделі за соціальну справедливість) на волонтерську діяльність та допомогу іншим. Гасло "Зробіть кожен день Днем Манделі" підкреслювало важливість постійного внеску кожного у покращення світу [63].

Окрім благодійної та миротворчої діяльності, Нельсон Мандела також залишив важливу літературну спадщину. У 2010 році була опублікована його друга велика книга після виходу на пенсію — "Розмови з собою". Ця книга, створена на основі архівних матеріалів, включаючи листи, щоденники та розмови, стала унікальною можливістю зазирнути за лаштунки публічного образу великого лідера та пізнати його як людину.

Книга була створена командою Центру пам'яті Нельсона Манделі за сприяння історика Тіма Кузенса та давнього товариша і друга пана Манделі Ахмеда Катради [13].

Після 2010 року Нельсон Мандела поступово відійшов від публічного життя через свій вік та стан здоров'я. Починаючи з 2011 року почав частіше потрапляти до лікарні через повторні легеневі інфекції. Проблеми з легенями у нього були ще з часів ув'язнення на острові Роббен, де він перехворів на туберкульоз. У 2012 році були оприлюднені короткі відеозаписи, де Нельсон Мандела отримував символічний вогонь на честь сторіччя Африканського національного конгресу (АНК). На цих кадрах було видно його слабкість.

Після тривалої боротьби з респіраторною інфекцією Нельсон Мандела помер 5 грудня 2013 року у віці 95 років. Це сталося приблизно о 20:50 за місцевим часом у його домі в районі Хаутон у присутності близьких. Його смерть викликала глибоку скорботу по всьому світу. Президент ПАР Джейкоб Зума оголосив про його смерть у телевізійному зверненні, повідомивши також про початок десятиденного національного трауру. 8 грудня було проголошено днем молитви і роздумів, а 10 грудня на ФНБ-стадіоні у Йоганнесбурзі відбулася офіційна загальнонаціональна панахида. З 11 по 13 грудня тіло Нельсона Мандели перебувало в Юніон Білдінгз (офіційна резиденція уряду Південної Африки) у Преторії для прощання [70].

Державний похорон пройшов 15 грудня в його рідному селі Куну в Східній Капській провінції. На похороні були присутні численні світові лідери та почесні гості, понад 70 чинних глав держав та урядів, представники ООН, ЄС, релігійні лідери. Ця подія стала одним із найбільших зібрань світових лідерів в історії, що підкреслює величезну повагу та шану, яку Нельсон Мандела викликав у всьому світі [45].

3.2 Вплив на південно-африканській соціум та світову політику

До моменту своєї смерті Нельсон Мандела посідав унікальне місце в історії Південної Африки та світу. У рідній країні його шанували як «батька нації» і «батька-засновника демократії» — постать, яка уособлювала перехід від

апартеїду до мирного багатонаціонального суспільства. За межами ПАР Нельсон Мандела став «глобальною іконою», як писала дослідниця південноафриканських студій Ріта Барнард, — однією з найбільш шанованих фігур нашої епохи [20, с. 1–26].

Інший біограф, Ентоні Семпсон, зауважив, що ще за життя Нельсона Мандели його образ перетворився на «світського святого» — настільки сильним був створений навколо нього міф, який іноді навіть затьмарював реальну людину за ним [40].

Його ім'я стоїть поруч з такими історичними постатями, як Махатма Ганді та Мартін Лютер Кінг-молодший — зразковими лідерами у боротьбі проти расизму та колоніалізму. Німецький філософ і соціолог Томас Бьомер описав Нельсона Манделу як «тотем епохи», що втілює ідеали толерантності, соціальної справедливості та ліберальної демократії, а також як «універсальний символ гідності та гуманізму» [22, с. 16].

Після завершення президентства Нельсона Мандели його епоха часто згадувалася з великою ностальгією — як «золотий вік надії, примирення та гармонії» [35, с. 599]. Цей період контрастував з розчаруванням, яке викликали дії його наступників, зокрема Табо Мбекі та Джейкоба Зуми. У внутрішній політиці та публічному дискурсі його ім'я неодноразово згадувалося як моральний еталон і приклад державного лідерства.

На глобальному рівні Нельсон Мандела здобув визнання як один з головних діячів у подоланні апартеїду, а також за внесок у побудову міжрасової злагоди. Його називали моральним авторитетом, здатним говорити правду, навіть коли це було незручно, і завжди керуватися принципами справедливості, людяності та миру [40, с. 582].

Протягом свого життя Нельсон Мандела здобув світове визнання не лише як політичний лідер, а й як символ боротьби за свободу, справедливість і мир.

Його внесок був відзначений понад 250 нагородами, почесними званнями, преміями, міжнародними відзнаками та почесними громадянствами з усього світу. Ці відзнаки охоплювали всі континенти й вшановували як його політичну діяльність, так і моральне лідерство.

Серед найпрестижніших нагород — Нобелівська премія миру, яку Нельсон Мандела отримав у 1993 році разом із тодішнім президентом ПАР Фредеріком де Клерком за їхній внесок у мирне завершення апартеїду [19, с. 68]. До цього переліку входять також Президентська медаль Свободи США — найвища цивільна нагорода країни. У 1980-х роках, коли міжнародна спільнота активно критикувала режим апартеїду, деякі з країн — як от Лівія — вручали Нельсону Манделі нагороди на знак підтримки, зокрема Міжнародну премію з прав людини імені Муаммара Каддафі.

Індія у 1990 році нагородила Нельсона Манделу орденом «Бхарат Ратна» — найвищою цивільною відзнакою країни, а Пакистан — державною нагородою «Нішан-і-Пакистан» у 1992-му. У тому ж році Туреччина вручила йому Премію миру імені Ататюрка, яку він спочатку відхилив на знак протесту проти порушень прав людини в країні, однак через кілька років погодився її прийняти.

Нельсон Мандела також отримав численні відзнаки від європейських держав, зокрема Орден Ізабелли Католицької (Іспанія) [8]. Британська королева Єлизавета II відзначила його високими державними орденами — Орден Святого Іоанна та членством в Ордені за заслуги, що вручається лише обмеженій кількості осіб за видатні заслуги перед суспільством [72].

У 2004 році місто Йоганнесбург надало Нельсону Манделі символічне звання «Свобода міста», а в 2008 році біля місця його звільнення з в'язниці була встановлена статуя на його честь. Ще одну бронзову скульптуру відкрили у Преторії на території урядового комплексу Юніон Білдінгз у День примирення 2013 року, вже після смерті Нельсона Мандели [54].

У 2015 році, щоб увіковічнити спадщину Нельсона Мандели у сфері прав людини, ООН також ухвалила перейменування змінених Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, їх офіційно назвали «Правилами Мандели». У 2018 році, до сторіччя з дня його народження, Генеральна Асамблея ООН оголосила 2019–2028 роки Десятиліттям миру в ім'я Нельсона Мандели, закликаючи міжнародну спільноту до глобальної мобілізації заради миру, справедливості, прав людини та розвитку [11].

Від кінця 1980-х років образ Нельсона Мандели почав відігравати дедалі важливішу роль не лише в політичному дискурсі, а й у глобальній культурі, ставши об'єктом масового вшанування та символічного споживання. Його зображення з'являлося на широкому спектрі предметів — від фотографій і картин до футболок, магнітів на холодильник і публічних муралів. Зростання візуальної культури навколо Нельсона Мандели супроводжувалося і зростаючою присутністю в музиці, кіно та літературі [37, с. 130].

У 1980-х роках, коли Нельсон Мандела ще перебував за ґратами, його ім'я надихнуло цілу хвилю пісень, які стали своєрідними гімнами руху проти апартеїду. Зокрема, «Free Nelson Mandela» від британського гурту The Specials (1984) миттєво стала міжнародним хітом і привернула увагу західної молоді до ситуації в ПАР. Інші впливові пісні, як-от «Bring Him Back Home (Nelson Mandela)» Х'ю Масекели та «Asimbonanga (Mandela)» Джонні Клегга, також зробили свій внесок у формування глобального іміджу Нельсона Мандели як політв'язня і морального лідера. Ці твори відіграли ключову роль у міжнародній кампанії за його звільнення, перетворивши його на символ надії для пригноблених у всьому світі [67].

Згодом культурна репрезентація Нельсона Мандели знайшла своє продовження на великих екранах. Його життєвий шлях став предметом численних фільмів, як художніх, так і документальних. Серед найвідоміших художніх стрічок — «Мандела: Довгий шлях до свободи» (2013), в основі якої

лежать його мемуари. У фільмі Ідріс Ельба втілює образ лідера, демонструючи як особисті труднощі, так і історичну вагу його боротьби. Мінісеріал «Мадіба» (2017), у якому головну роль зіграв Лоуренс Фішборн, пропонує широку хронологію життя Нельсона Мандели, зокрема його участь у русі спротиву, період ув'язнення та президентство. У 1996 році з'явився документальний фільм «Mandela», який отримав номінацію на премію «Оскар» і широко транслювався у міжнародних медіа.

Інші фільми зосереджуються не на всьому життєвому шляху Нельсона Мандели, а на окремих ключових моментах. Так, стрічка «Нескорений» («Invictus», 2009), у якій головну роль виконав Морган Фрімен, розповідає про зусилля Нельсона Мандели використати Чемпіонат світу з регбі 1995 року для об'єднання расово розділеної нації. Документальний фільм «16-та людина» (2010) також зосереджений на цьому періоді, демонструючи вплив спортивної дипломатії на формування національної єдності [23, с. 40-58].

Культурна спадщина Нельсона Мандели охоплює як автентичні спроби передати складність його особистості, так і комерційні, спрощені образи, що створюють з нього універсальний символ. Така масова репрезентація сприяла закріпленню його постаті в глобальній колективній свідомості як одного з найвпливовіших і морально авторитетних лідерів сучасності.

Незважаючи на визначну роль Нельсона Мандели у трансформації Південної Африки в демократичну республіку, країна й досі стикається з численними соціально-економічними та політичними викликами. Нельсон Мандела прагнув до національного примирення та інклюзивної демократії, обравши шлях мирного переходу, який уникнув громадянської війни. Однак, хоча він був символом боротьби за свободу, його компроміси під час переговорів з колишніми елітами дозволили зберегти економічну владу в руках білого капіталу, що обмежило можливості для радикальних соціально-економічних реформ.

Південна Африка до сьогодні залишається однією з найбільш нерівних країн світу. За даними Світового банку, 10% найбагатших громадян отримують понад 58% національного доходу, тоді як нижні 50% — менше 8%. Ця нерівність має глибокі расові та класові корені, що призводить до соціальної напруги та політичної нестабільності [52].

Корупція в Південній Африці — одна з найгостріших і найболючіших проблем постапартеїдного періоду. Вона має системний характер і охоплює як державні інституції, так і приватний сектор, підриваючи довіру до уряду, уповільнюючи економічний розвиток і поглиблюючи соціальну нерівність. Після 1994 року, коли до влади прийшов Африканський національний конгрес (АНК), Південна Африка розпочала трансформацію в демократію. Однак перехідний період створив передумови для виникнення корупційних практик, адже нова держава ще не мала достатньо ефективних механізмів контролю над витратами та управлінням.

Найбільш яскравим прикладом стало "захоплення держави" (state capture) — термін, який увійшов до політичного лексикону саме завдяки ситуації в ПАР. Родина Гупта (бізнесмени індійського походження) отримала непропорційний вплив на державну політику та ресурси через особисту близькість до президента Джейкоба Зуми. Внаслідок цього мали місце масові зловживання в держпідприємствах, таких як Eskom (енергетика), Transnet (транспорт) та South African Airways. Оціночна вартість збитків від корупційних схем становила понад 17 мільярдів доларів США. Високий рівень корупції зберігається й досі [26] [36].

Ще однією проблемою Південної Африки є рівень злочинності. Після переходу до демократії організована злочинність значно зросла. Служби безпеки, які раніше функціонували в авторитарному режимі, не змогли ефективно адаптуватися до нових умов. За оцінками, організована злочинність подвоїлася з 1990 року, зосереджуючись переважно в Йоганнесбурзі [69].

У 2024 році Південно-Африканська Республіка пережила історичний політичний злам: Африканський національний конгрес (АНК), який безперервно перебував при владі з 1994 року, вперше втратив абсолютну більшість у парламенті, здобувши лише 40,2% голосів виборців. Втрата більшості змусила АНК шукати партнерів для формування коаліційного уряду. Було створено Уряд національної єдності (GNU), до якого увійшли АНК, Демократичний альянс (DA) та ще вісім партій.

Результати виборів 2024 року свідчать про глибоке розчарування громадян Південної Африки внаслідок тривалих економічних труднощів, корупції та неефективного управління. Втрата АНК абсолютної більшості стала сигналом до необхідності реформ та оновлення політичної системи.

Отже, життя Нельсона Мандели після президентства залишило глибокий і багатогранний слід як у Південній Африці, так і в усьому світі. Вийшовши з активної політики, Мандела не відійшов від суспільного життя, а навпаки, він використав свій авторитет для привернення уваги до критичних глобальних проблем, зокрема боротьби з ВІЛ/СНІДом, зміцнення прав людини та миротворчості. Заснував декілька важливих організацій, такий як Фонд Мандели Родса та Дитячий Фонд Нельсона Мандели. Його ініціатива створення Групи старійшин стала прикладом відповідального глобального лідерства, вільного від політичного тиску та національних інтересів.

Смерть Нельсона Мандели 5 грудня 2013 року ознаменувала кінець цілої епохи — завершення земного шляху лідера, чия боротьба, принциповість і прагнення до примирення змінили хід історії Південної Африки та стали символом для всього світу. Ці події об'єднали представників десятків країн і мільйони людей, що вшанували Нельсона Манделу як борця за свободу, мир та гідність.

Нельсон Мандела став моральним еталоном, символом примирення, толерантності та боротьби за гідність кожної людини. Його образ перетворився на глобальний культурний та етичний орієнтир. Водночас, хоча його спадщина залишається живою, сучасна Південна Африка стикається з серйозними викликами, зокрема корупцією, соціальною нерівністю, слабкістю інституцій та кризою довіри до влади. Це свідчить про те, що спадок Нельсона Мандели — це не лише історія, а й моральне зобов'язання для наступних поколінь продовжувати боротьбу за справедливість, рівність і демократію.

ВИСНОВКИ

Нельсон Мандела – постать планетарного масштабу, чие життя та діяльність глибоко вплинули не лише на становлення нової Південної Африки, а й на світову боротьбу за справедливість, рівність та людську гідність. Його шлях від вихідця з племені тембу, який здобув західну освіту, до лідера нації, що подолала апартеїд, є яскравим прикладом сили духу, непохитної віри у свої ідеали та здатності до примирення.

Становлення особистості Нельсона Мандели було закладене його походженням та ранніми роками, проведеними в атмосфері традиційної культури, доповненої західною освітою. Навчання в коледжі Форт-Гер та юридичний факультет Університету Вітватерсранду розширили його світогляд і дали інструменти для розуміння складної політичної та соціальної реальності Південної Африки. Переломним моментом стало зіткнення з жорстокою расовою дискримінацією в Йоганнесбурзі, що й визначило його подальшу політичну активність.

Вступ до Африканського національного конгресу (АНК) у 1944 році та співзаснування Ліги Молоді АНК стали початком його стрімкої політичної кар'єри. Нельсон Мандела швидко зарекомендував себе як талановитий організатор та лідер, беручи активну участь у кампаніях громадянської непокори проти апартеїду. Його юридична практика разом з Олівером Тамбо стала не лише джерелом доходу, але й платформою для допомоги жертвам расової сегрегації, зміцнюючи його зв'язок з простим народом.

Заборона АНК після розстрілу в Шарпівелі у 1960 році стала каталізатором переходу до більш радикальних методів боротьби. Створення "Умконто ве Сізве" ("Спис нації"), збройного крила АНК, одним із засновників якого став Нельсон Мандела, ознаменувало новий етап у його діяльності – організацію саботажів та пошук міжнародної підтримки. Арешт у 1962 році та подальший Рівонійський

процес 1963-1964 років стали кульмінацією цього періоду. Його історична промова на суді, де він висловив готовність померти за ідеал рівності, вразила світ і зробила його символом боротьби проти апартеїду.

Довгі 27 років ув'язнення, більшість з яких він провів на острові Роббен у суворих умовах, не зламали його духу. Навпаки, Нельсон Мандела став символом нескореності та надії для мільйонів людей у Південній Африці та за її межами. Міжнародна кампанія за його звільнення набирала обертів, посилюючи тиск на уряд ПАР.

Звільнення Нельсона Мандели 11 лютого 1990 року стало поворотним моментом в історії Південної Африки. Його повернення до політичної діяльності відкрило шлях до переговорів з урядом Фредеріка Віллема де Клерка, скасування апартеїду, розробки нової конституції та проведення перших в історії країни загальнонаціональних нерасових виборів. Перемога АНК на цих виборах і обрання Нельсона Мандели президентом у 1994 році ознаменували кінець епохи апартеїду та початок будівництва нової, демократичної Південної Африки.

На посаді президента Нельсон Мандела проявив себе як мудрий і далекоглядний лідер. Його політика була спрямована на національне примирення, подолання глибоких соціальних та економічних нерівностей, успадкованих від епохи апартеїду, та зміцнення демократичних інститутів. Створення Комісії правди та примирення стало унікальним інструментом для зцілення ран минулого та побудови спільного майбутнього.

Після завершення президентського терміну Нельсон Мандела не відійшов від суспільного життя, використовуючи свій величезний авторитет для просування миру, прав людини та боротьби з глобальними проблемами, такими як ВІЛ/СНІД. Засновані ним благодійні організації та участь у "Групі старійшин" свідчили про його незмінну відданість ідеалам гуманізму.

Смерть Нельсона Мандели у 2013 році стала завершенням епохи, але його спадщина продовжує глибоко впливати як на Південну Африку, так і на весь світ. Для своєї країни він залишив приклад успішного переходу від авторитарного режиму до демократії, важливість національного примирення та боротьби з нерівністю. У глобальному масштабі Мандела став символом мужності, стійкості, здатності до прощення та боротьби за справедливість. Його приклад надихає борців за свободу та справедливість по всьому світу. Його спадщина є потужним нагадуванням про важливість діалогу, взаєморозуміння та прагнення до побудови кращого майбутнього для всього людства. Нельсон Мандела залишається не лише історичною постаттю, а й моральним компасом для сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні матеріали та офіційні документи

1. African National Congress. Declarations: 1947 Three Doctors Pact [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.anc1912.org.za/declarations-1947-three-doctors-pact/> (дата звернення: 09.05.2025).
2. Anti-Apartheid News. – 1980. – July–August. – Режим доступу: <https://www.aamarchives.org/archive/anti-apartheid-news/1980s/aa-news-july-august-1980.html>. (дата звернення: 09.05.2025).
3. Arusha Peace and Reconciliation Agreement for Burundi, 28 August 2000 [Електронний ресурс] // Centre for Humanitarian Dialogue. – Режим доступу: <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2016/08/Arusha-Peace-and-Reconciliation-Agreement-for-Burundi-28-August-2000.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
4. Constitution of the Republic of South Africa, 1996 [Електронний ресурс] // South African Government. – Режим доступу: <https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-1996-04-feb-1997#disclaimer> (дата звернення: 09.05.2025).
5. Declaration Calling for the Release of South African Political Prisoners. Anti-Apartheid Movement Archives. Режим доступу: <https://www.aamarchives.org/archive/history/1960s/pri01-declaration-calling-for-the-release-of-south-african-political-prisoners/viewdocument/9165.html> (дата звернення: 09.05.2025).
6. Mandela N. I Am Prepared to Die. 20 April 1964. Режим доступу: <https://www.nelsonmandela.org/news/entry/i-am-prepared-to-die> (дата звернення: 07.05.2025).
7. Promotion of National Unity and Reconciliation Act 34 of 1995 [Електронний ресурс] // South African Government. – Режим доступу:

https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/act34of1995.pdf
(дата звернення: 09.05.2025).

8. Real Decreto 270/1999, de 12 de febrero, por el que se concede el Collar de la Orden de Isabel la Católica a su excelencia señor Nelson Rolihlahla Mandela, Presidente de la República de Sudáfrica. Boletín Oficial del Estado, núm. 38, 13 de febrero de 1999, p. 6541. Режим доступу: https://boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1999-3755 (дата звернення: 10.05.2025).
9. The Freedom Charter. – Adopted at the Congress of the People, Kliptown, 26 June 1955. Режим доступу: <https://www.anc1912.org.za/the-freedom-charter-2/> (дата звернення: 07.05.2025).
10. South Africa: Parliamentary Chamber – National Assembly – Elections Held in 1994 [Електронний ресурс] // Inter-Parliamentary Union – PARLINE Database on National Parliaments. – Режим доступу: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2291_94.htm (дата звернення: 09.05.2025).
11. United Nations. A/73/L.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.un.org/en/A/73/L.1>. (дата звернення: 09.05.2025).

Мемуари і спогади

12. De Klerk F. W. The Last Trek: A New Beginning. London: Macmillan, 1998. 328 с.
13. Mandela N. Conversations with Myself. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010. 454 с.
14. Мандела Н. Довгий шлях до свободи / Н. Мандела; пер. з англ. М. Пухлій. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 704 с.

Довідкова література і навчальні посібники

15. Висоцький О.Ю., Ставченко С.В. Африканістика: курс лекцій. Дніпро : Інновація, 2024. 300 с.

16. Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999) : навч. посіб. / А. М. Козицький. Львів : Афіша, 2000. 430 с.
17. Світова історія: XX–XXI століття. Енциклопедичний словник / за ред. І. Підкови, Р. Шуста. 3-тє вид. Львів: Літопис, 2020. 1284 с.
18. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин ; редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 655 с.

Монографії і статті

19. Barber J. Mandela's World: The International Dimension of South Africa's Political Revolution 1990–99. Athens, OH: Ohio University Press, 2004. 214 с.
20. Barnard R. Introduction // The Cambridge Companion to Nelson Mandela / ed. by R. Barnard. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. С. 1-26.
21. Beavon K. Johannesburg: The Making and Shaping of the City. Pretoria : Unisa Press, 2004. 371 с.
22. Boehmer E. Nelson Mandela: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2008. 172 с.
23. Bromley Roger. "Magic Negro", Saint or Comrade: Representations of Nelson Mandela in Film // *Altre Modernità*. 2014. № 12. С. 40–58. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://riviste.unimi.it/index.php/AMonline/article/view/4469/4552> (дата звернення: 09.05.2025).
24. Broun K. S. Saving Nelson Mandela: The Rivonia Trial and the Fate of South Africa. Oxford: Oxford University Press, 2018. 352 с.
25. Buthelezi J. C. Rolihlahla Dalibhunga Nelson Mandela: An Ecological Study. Victoria: Trafford Publishing, 2002. 647 с.
26. Calland Richard. The Zuma Years: South Africa's Changing Face of Power. 2013. 280 с.
27. Cherry J. Umkhonto we Sizwe: South Africa's Liberation Army, 1960s-1990s. Oxford: Ohio University Press, 2012. 156 с.

28. Corder C.K. The Reconstruction and Development Programme: Success or Failure? // Social Indicators Research. 1997. Т. 41. С. 183–203. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1023/A:1006808720498>. (дата звернення: 09.05.2025).
29. Corder H. Towards a South African Constitution // The Modern Law Review. 1994. Т. 57, № 4. С. 491–533.
30. Deacon H. The Island: A History of Robben Island, 1488–1990. Cape Town: Mayibuye Books, 1996. 184 с.
31. Du Preez M. The Rough Guide to Nelson Mandela. Лондон: Rough Guides, 2010. 288 с.
32. Glaser C. The ANC Youth League. Johannesburg : Jacana Media, 2012. 208 с.
33. Lodge T. Sharpeville: An Apartheid Massacre and Its Consequences. Oxford: Oxford University Press, 2011. 423 с.
34. Mbeki G. The Struggle for Liberation in South Africa. London: David Philip Publishers, 1992. 254 с.
35. Meredith M. Nelson Mandela: A Biography. New York: PublicAffairs, 2010. 674 с.
36. Myburgh Pieter-Louis. The Republic of Gupta: A Story of State Capture. 2017. 384 с.
37. Nelson Steven. Nelson Mandela's Two Bodies // Transition. 2014. № 116. С. 130–142.
38. Oppenheim C. E. Nelson Mandela and the Power of Ubuntu // Religions. 2012. Т. 3, № 2. С. 369–388. – Режим доступа: <https://doi.org/10.3390/rel3020369> (дата звернення: 09.05.2025).
39. Phillips A. Bantu Education // The Review: A Journal of Undergraduate Student Research. 1999. Vol. 2, Art. 6. С. 22-27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://fisherpub.sjf.edu/ur/vol2/iss1/6> (дата звернення: 07.05.2025).
40. Sampson A. Mandela: The Authorised Biography. London: HarperCollins, 1999. 702 с.

41. Southall R. The African National Congress centenary: a long and difficult journey // International Affairs. 2012. Т. 88, № 4. С. 719-738.
42. Suttner R. The ANC Underground in South Africa, 1950-1976. Auckland Park: Jacana Media, 2008. 199 с.
43. Самойлова Л.І. Трансформації внутрішньополітичного життя у Південно-Африканській Республіці в період 1994–1997 років. Роль президента Нельсона Мандели в консолідації південноафриканців на етапі переходу країни до нерасового суспільства // Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. 2023. Вип. 24, ч. I, серія «Історичні науки». С. 43-49.

Аудіовізуальні джерела

44. Award Ceremony Speech for the 1993 Nobel Peace Prize [Відео] // The Nobel Prize. – Режим доступу: https://nobelvideocdn01.azureedge.net/video/award_1993_pea_man-dec_01_496.mp4 (дата звернення: 09.05.2025).
45. CCN. Nelson Mandela funeral farewell in Qunu [Відео] // YouTube. 15 грудня 2013. – Режим доступу: <https://youtu.be/IVwLBOt2kwc?si=quGRscoPlbELpSGf> (дата звернення: 10.05.2025).
46. CGTN Africa. Faces of Africa - Winnie Mandela: Black Saint or Sinner? Part 2 [Відео] // YouTube. 31 серпня 2015. – Режим доступу: https://youtu.be/ZD4m12iTwRA?si=wv_0_a8xGLon_WTH (дата звернення: 09.05.2025).
47. National Geographic. Circumcision | National Geographic [Відео] // YouTube. 24 вересня 2010. – Режим доступу: <https://youtu.be/Zw-124t993c?si=3KX8DD1lVUpAfE5F> (дата звернення: 09.05.2025).
48. SABC News. Full Nelson Mandela Inauguration on 10th of May 1994 [Відео] // YouTube. 8 травня 2015. – Режим доступу:

<https://youtu.be/t3OrcQ18JtY?si=U8Z-FIDuph1ZqmyD> (дата звернення: 09.05.2025).

49. SABC News. Nelson Mandela on HIV/AIDS [Відео] // YouTube. 4 грудня 2015. – Режим доступу: <https://youtu.be/XVJq5Y7rCWo?si=pTb9kbj2yc45xTM1> (дата звернення: 09.05.2025).

50. The people profiles. Nelson Mandela & Apartheid in South Africa Documentary [Відео] // YouTube. 10 березня 2023. – Режим доступу: https://youtu.be/3_ziO1gFOsQ?si=waL7dk9uANkN-p_j (дата звернення: 09.05.2025).

51. FW de Klerk Foundation. "Episode 8: First Months as President, Meeting with Madiba & Debate about NP Leadership (1989–1990)" [Відео]. Режим доступу: <https://fwdeklerk.org/episode-8-first-months-as-president-meeting-with-madiba-debate-about-np-leadership/> (дата звернення: 09.05.2025).

Електронні ресурси

52. Alessi Christopher. South Africa's Economic Fault Lines. Council on Foreign Relations. 17 травня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cfr.org/backgrounder/south-africas-economic-fault-lines>. (дата звернення: 10.05.2025).
53. BBC Culture. In History: Nelson Mandela Walks Out of Prison a Free Man. Режим доступу: <https://www.bbc.com/culture/article/20240207-in-history-nelson-mandela-walks-out-of-prison-a-free-man> (дата звернення: 09.05.2025).
54. BBC News. Nelson Mandela statue unveiled in Pretoria by Zuma [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-africa-25338577>. (дата звернення: 10.05.2025).
55. Carlin J. Walter Sisulu. The Guardian. Режим доступу: <https://www.theguardian.com/news/2002/may/27/guardianobituaries.nelsonmandela> (дата звернення: 06.05.2025).

56. Convention for a Democratic South Africa (CODESA), CODESA 2 [Электронный ресурс] // South African History Online. – Режим доступа: <https://www.sahistory.org.za/article/convention-democratic-south-africa-codesa-codesa-2> (дата звернення: 09.05.2025).
57. Free Mandela and the Anti-Apartheid Movement Campaign. Anti-Apartheid Movement Archives. Режим доступа: <https://www.aamarchives.org/campaigns/free-mandela.html> (дата звернення: 09.05.2025).
58. Mandela Launches The Elders [Электронный ресурс] // SAinfo. – 19.07.2007. – Режим доступа: <https://www.southafrica.info/mandela-launches-the-elders.htm> (дата звернення: 09.05.2025).
59. Mandela Slams Bush on Iraq [Электронный ресурс] // CBS News. – Режим доступа: <https://www.cbsnews.com/news/mandela-slams-bush-on-iraq/> (дата звернення: 09.05.2025).
60. Mandela Slams Western Action in Kosovo, Iraq [Электронный ресурс] // Equipo Nizkor. – Режим доступа: <https://www.derechos.org/nizkor/africa/doc/mandela.html> (дата звернення: 09.05.2025).
61. Mandela Urges Action to Fight TB [Электронный ресурс] // BBC News. – Режим доступа: <https://news.bbc.co.uk/2/hi/health/3890549.stm> (дата звернення: 09.05.2025).
62. Negotiations and Transition [Электронный ресурс] // South African History Online. – Режим доступа: <https://www.sahistory.org.za/article/negotiations-and-transition> (дата звернення: 09.05.2025).
63. Nelson Mandela International Day [Электронный ресурс] // United Nations. – Режим доступа: <https://www.un.org/en/events/mandeladay/> (дата звернення: 09.05.2025).
64. O'Malley P. "Umkhonto we Sizwe (MK) operations report". The O'Malley Archives. Режим доступа:

<https://omalley.nelsonmandela.org/index.php/site/q/03lv02424/04lv02730/05lv02918/06lv02985.htm> (дата звернення: 09.05.2025).

65. Obituary: Walter Sisulu. BBC News. Режим доступу: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3003849.stm> (дата звернення: 06.05.2025).
66. Our Story [Електронний ресурс] // Mandela Rhodes Foundation. – Режим доступу: <https://www.mandelarhodes.org/about/story/> (дата звернення: 09.05.2025).
67. Pan African Music. Mandela, a hero of many songs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pan-african-music.com/en/mandela-a-hero-of-many-songs/>. (дата звернення: 10.05.2025).
68. Paramount Chief Sabata Dalindyebo. South African History Online. Режим доступу: <https://www.sahistory.org.za/people/paramount-chief-sabata-dalindyebo> (дата звернення: 06.05.2025).
69. Shaw Mark. Organised Crime in Post-Apartheid South Africa. ISS Paper № 28. 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://issafrica.org/research/papers/organised-crime-in-post-apartheid-south-africa> (дата звернення: 10.05.2025).
70. South Africa's Nelson Mandela Dies in Johannesburg [Електронний ресурс] // BBC News. – 05.12.2013. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news/world-africa-25249520> (дата звернення: 09.05.2025).
71. South African General Elections 1999 [Електронний ресурс] // South African History Online. – Режим доступу: <https://www.sahistory.org.za/article/south-african-general-elections-1999> (дата звернення: 09.05.2025).
72. The Royal Household. Nelson Mandela: State Visit to the United Kingdom. 2001. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20050105152154/http://www.royal.gov.uk/output/Page1880.asp> (дата звернення: 10.05.2025).

73. Timeline of Peace Prize Laureates [Електронний ресурс] // Nobel Peace Center. – Режим доступу: <https://peaceprizelaureates.nobelpeacecenter.org/en/timeline> (дата звернення: 09.05.2025).
74. What Nelson Mandela Did After He Retired as President [Електронний ресурс] // Nelson Mandela Centre of Memory / Google Arts & Culture. – Режим доступу: <https://artsandculture.google.com/story/8AVxTGGTamC3JA> (дата звернення: 09.05.2025).
75. Who We Are [Електронний ресурс] // Nelson Mandela Children's Fund. – Режим доступу: <https://www.nelsonmandelachildrensfund.com/who-we-are/> (дата звернення: 09.05.2025).
76. Нельсон Мандела: визначний юрист – людина епохи // Лойер. 18.07.2018. – Режим доступу: <https://loyer.com.ua/uk/17037-2/> (дата звернення: 07.05.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Генеалогічна таблиця Нельсона Манделі

	Ім'я	Роки життя	Примітки
Прадід	Нгубенгкука	~1790-1870	Верховний вождь (інкосі) народу тембу
Батько	Гадла Генрі Мпаканья Іса Мендела	~1880-1930	Вождь села Мвезо, радник королівського дому
Мати	Нозікені Фані	1878-1968	Третя дружина Гадли, походила з клану Амампемву
			Діти з Нельсоном Манделою
Перша дружина	Евелін Нтоко Масе	1922-2004	Тембекіле (Тхембі) Мендела (1945–1969) Маказіве Мендела (померла в дитинстві) Макгатго Леваніка Мендела (1950–2005) Пумла Маказіве Мендела (нар. 1954)
Друга дружина	Вінні Мадікізела-Мендела	1936-2018	Зенані Дламіні-Мендела (нар. 1959) Зіндзі Мендела (1960–2020)
Третя дружина	Граса Машел	нар. 1945	Немає спільних дітей

Джерело: таблиця створена авторкою дипломної роботи

Шарпівільська бійня 21 березня 1960 року

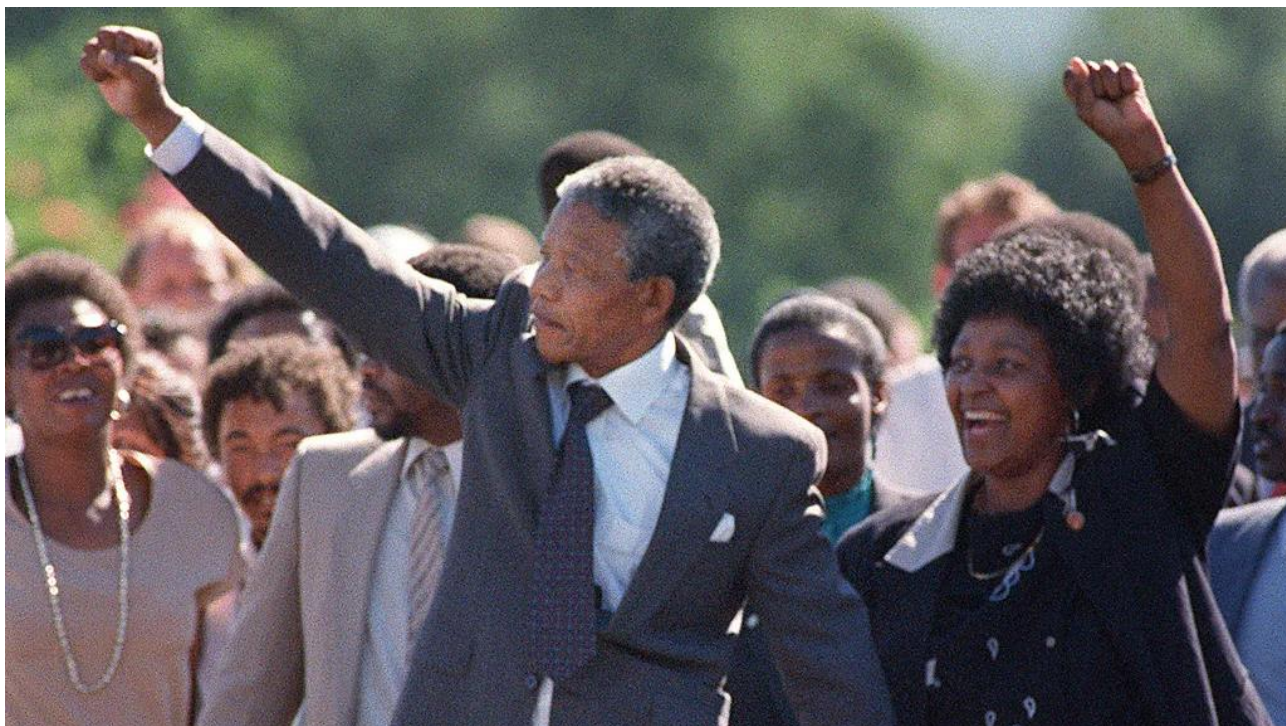
Джерело: [33 с. 204]

Люди спалюють свої паспорти після подій у Шарпевіллі 21 березня 1960 року

Джерело: Aftermath: Sharpeville Massacre 1960. South African History Online.
Режим доступу: <https://sahistory.org.za/article/aftermath-sharpeville-massacre-1960>
(дата звернення: 06.05.2025).

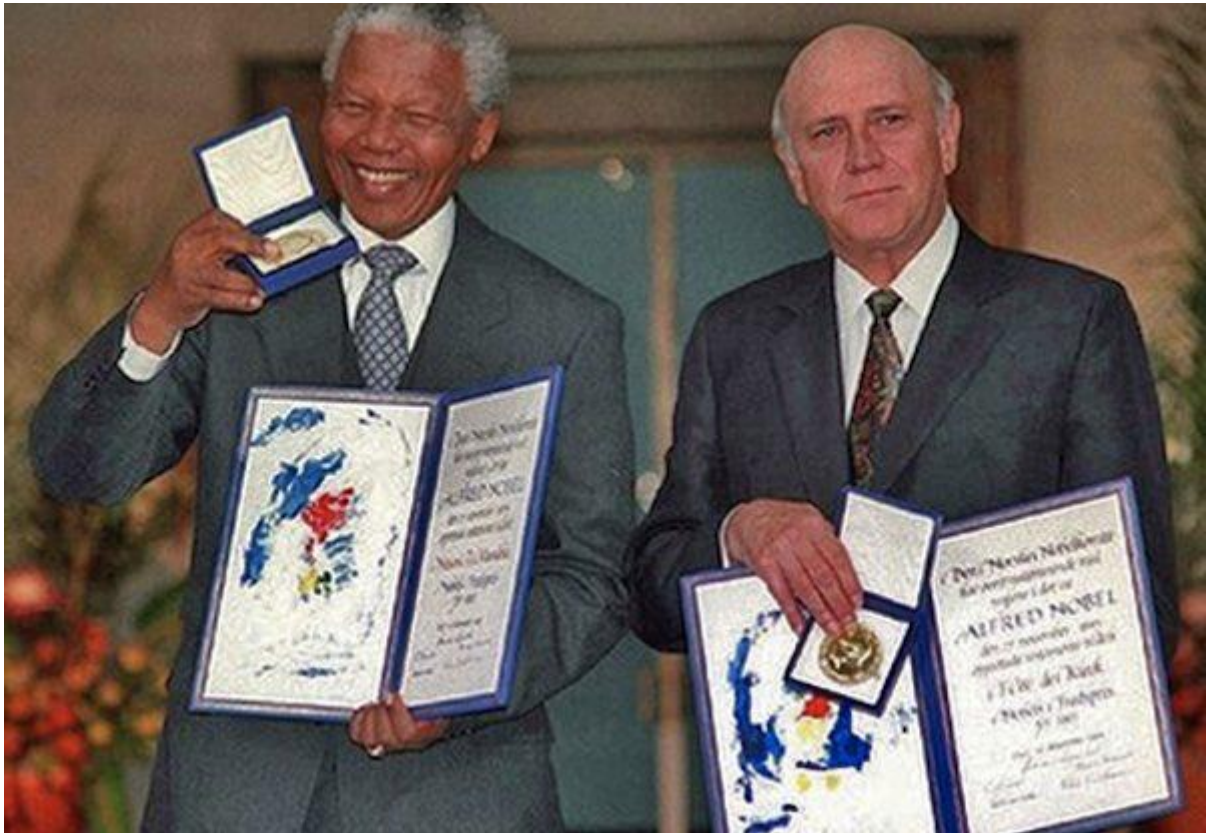
Нельсон Мандела виходить із в'язниці Віктора Верстера після 27 років ув'язнення. 11 лютого 1990 року

Джерело: [53]

Нельсон Мандела і Фредерік Віллем де Клерк отримують Нобелівську премію миру. 10 грудня 1993 року.

Джерело: *Nelson Mandela Foundation*. – Режим доступу:

<https://www.nelsonmandela.org/on-this-day/entry/nelson-mandela-and-fw-de-klerk-receive-the-nobel-peace-prize>

Результати виборів 1994 року.

Загальні результати виборів (I тур)	
Показник	Кількість голосів
Кількість зареєстрованих виборців	22 700 000
Кількість тих, хто проголосував	19 726 610
Недійсні або чисті бюлетені	193 112
Дійсні голоси	19 533 498
Розподіл голосів за партіями	
Політична партія	Кількість голосів
Африканський національний конгрес	12 237 655
Національна партія	3 983 690
Партія свободи Інката	2 058 294
Фронт свободи	424 555
Демократична партія	338 426
Панафриканістський конгрес	243 478
Африканська християнсько-демократична партія	88 104
Інші	159 296
Розподіл мість у парламенті	
Політична партія	Кількість місць
Африканський національний конгрес	252
Національна партія	82
Партія свободи Інката	43
Фронт свободи	9
Демократична партія	7
Панафриканістський конгрес	5
Африканська християнсько-демократична партія	2

Джерело: таблиця створена авторкою дипломної роботи на основі даних з [10].

